Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi | 2020/2 | CİLT: 7 | SAYI: 2 | s. 797-834

MUSTAFA NİYÂZÎ EFENDİ VE 'UMDETÜ'L-KÂRÎÎN ADLI TECVİD RİSALESİ

MUSTAFA NIYAZI EFENDI AND HIS TAJWEED TREATISE NAMED UMDAT Al-QARIIN

RECEP KOYUNCU
DR. ÖĞR. ÜYESİ, NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ KUR'ÂN-I KERÎM OKUMA VE KIRAAT İLMİ ANABİLİM DALI
ASSISTANT PROFESSOR, UNIVERSITY OF NECMETTIN ERBAKAN FACULTY OF THEOLOGY DEPARTMENT OF READING THE QUR'AN AND QIRAAT SCIENCE.

rkoyuncu1@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-0264-5956

http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.787632

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
29 Ağustos / August 2020

Kabul Tarihi / Accepted
24 Aralık / December 2020

Yayın Tarihi / Published
Aralık / December 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Aralık / December

Atıf / Cite as
Koyuncu, Recep, "Mustafa Niyâzî Efendi ve 'Umdetü'l-Kâriîn Adlı Tecvid Risalesi [Mustafa Niyazi Efendi and His Tajweed Treatise Named Umdat Al-Qariin]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 7/2 (Aralık/December 2020):797-834.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey. All rights reserved.
For Permissions
ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

SCREENED BY iThenticate® Professional Plagiarism Prevention

MUSTAFA NİYÂZÎ EFENDİ VE *'UMDETÜ'L-KÂRİÎN* ADLI TECVİD RİSALESİ

Öz

Kur'ân-ı Kerim, hem lâfız hem mânâ yönüyle eşi benzeri bulunmayan, her türlü kusur ve tutarsızlıktan uzak, kendine has fevkalâde bir üslûp ve fonetiğe sahip mükemmel bir kelamdır. Kur'ân-ı Kerim Hz. Peygamber'den (sav) günümüze kadar herhangi bir tahrife uğramadan gelen ve kıyamete kadar da bu orijinalliğinin muhafâzası hususunda Yüce Allah'ın koruması altında olan tek ilâhî kitaptır. Kur'ân-ı Kerim'i indirildiği orijinallikte en doğru şekilde okuyan şüphesiz onun ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'dir. Kur'ân onun zihnine ve kalbine yerleştirilmiş, O da ashabına vahyi nasıl aldıysa o şekilde tertîl üzere okuyarak öğretmiştir. Kur'ân eğitim ve öğretimi Hz. Peygamber'den günümüze kadar devam eden bir uygulamadır. Bu hususta ulema Kur'ân tilavetinin teorik ve pratik yönüne hep özen göstermiştir. Bu çalışmada söz konusu tecvîd ve kıraat alanında önemli bir çalışmaya imza atan Osmanlı dönemi âlimlerinden Mustafa Niyâzî Efendi'nin (ö.1325/1907) *'Umdetü'l-Kâriîn* adlı eseri tahlil edilecektir. Bu bağlamda eseri benzerlerinden ayıran özellikler ve kıraat ilmindeki yeri gibi hususlara değinilecektir.

Özet

Kur'ân eğitim ve öğretimi Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze dek kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu faaliyetler ilk dönemlerde şifahî olarak yapılmış ardından kıraat ve tecvîd alanındaki tedvin ve telif faaliyetleriyle kitabiyata taşınmıştır. Bu noktada Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkanî (ö. 325/937) ile başlayan bu telif serüveni Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ve Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ile devam etmiş İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile zirve yapmış ve günümüze dek nice eserler telif edilerek süre gelmiştir.

Bu alanda çalışma yapanlardan birisi de Osmanlı âlimlerinden Mustafa Niyâzî'dir (ö. 1325/1907). '*Umdetü'l-Kâriîn* adlı eseri Osmanlıca yazılmış olup yaklaşık otuz iki sayfadan oluşan bir risaledir. Söz konusu risale, yazarın da ifadesiyle farklı kıraatler yanında en yaygın olan Hafs rivayetinin hususiyetlerinin gereğince bilinmediği buna bağlı olarak da söz konusu Hafs'ın vecihlerinin bir arada sunulduğu bir çalışmanın gerekliliğinden dolayı kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış, söz konusu tecvîd ve kıraat alanında önemli bir çalışmaya imza atan Osmanlı dönemi âlimlerinden Mustafa Niyâzî Efendi'nin (ö. 1325/1907) *'Umdetü'l-Kâriin* adlı eserinin tahlil ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu bağlamda eseri benzerlerinden ayıran özellikler ve kıraat ilmindeki yeri gibi hususlara yer verilmiştir.

1261/1840 yılında Erzurum'un İspir İlçesi Karakoç beldesinde dünyaya gelen Mustafa Niyâzî Efendi, on yaşında hafızlığını tamamladıktan sonra Bayburtlu İbrahim Efendi'den sarf ve nahiv dersleri almıştır. 1278/1861 yılında Sırp ve Karadağ savaşlarına katılan Niyâzî Efendi, yedi sene süren bu seferde Rumeli'yi gezmiş orada Şeyh Mahmud Efendi'den kıraat ilmini tedris etmiştir. Dönüşte İstanbul'a uğramış ve Nakşi Şeyhlerinden Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevî Efendi'nin tekkesinde bir yıl kalmıştır. Ardından şeyhinin isteğiyle Erzurum'a gelmiş İbrahim Paşa ve Caferiyye Camilerinde görev yapmıştır. Diğer yandan Cemaleddin Ömer Fazıl Efendi'nin derslerine devam etmiş bir taraftan da Ahıskalı Hafız Edhem Efendi'den kıraat dersleri almıştır.

Mustafa Niyâzî Efendi'nin ilmî kişiliğinden bahsedecek olursak, hayatını Kur'ân'a adamış, hafız yetiştirmekle meşgul olmuş Kur'ân aşığı birisidir. Özellikle kıraat ilminde önemli yeri olan Niyâzî Efendi'nin kıraat öğrettiği hatta icazet verdiği öğrencileri de olmuştur. Müellifin '*Umdetü'l-Kâriîn* ve *Senedü'l-Huffâz* adlı çalışmalarının yanında hac vazifesiyle alakalı *Menâsik-i Hacc-ı Şerîf* adlı eseri vardır.

Mustafa Niyâzî Efendi, Osmanlının son döneminde yetişmiş, kıraat ve tecvid alanında eser ortaya koymuş değerli bir âlimdir. Bu sebeple *ʻUmdetü'l-Kâriîn* adlı tecvid ve kıraat konularıyla mündemiç bu çalışmanın dili Osmanlıcadır. İçerdiği konular itibarıyla hem tecvid hem de kıraat yönü olan bir çalışmadır. Haddizatında müellif, eserin yazılış amacını Hafs'ın kıraat vecihleri üzerine bina edildiğini söylese de eserin hatırı sayılır oranda tecvid konularını ihtiva ettiği görülmektedir. Müellif, eserinde konuları sade ve anlaşılır bir üslûpla ele almıştır. Harflerin mahreç ve sıfatlarını izah ederken yaygın hatalara ilişkin örnekler vermek suretiyle konuyu tavzih etmiştir.

Eserde ele alınan konulardan bazıları şöyledir: Kur'ân'ın tevkîfîliği, Mushaf'ın cem'i ve istinsah faaliyeti, İdgâm konusu, İstiâze ve besmele, Vakf ve İbtidâ, Med konusu, kıraat, rivayet ve tarik kavramları, Hafs'ın farklı okuduğu vecihler, Hemze'ye dair uygulamalar, Harflerin mahreç ve sıfatları, Kur'ân okuma usulleri, Kur'ân tilavetinde dikkat edilmesi gereken hususlar.

Müellif, eserin girişinde Kur'ân'ın tanımı, cem' ve istinsah faaliyetlerine ilişkin bilgilere yer verir. Konunun devamında bazı kelimelerle ilgili kıraat imamlarının görüşlerini aktarır. Konuları ele alırken faydalandığı eserlerden bahsederken bazen müellif ismini verirken bazen de sadece eser ismiyle yetinir. Bunun yanında eser ve müellifin adını beraber zikrettiği de olur.

Eserde kullandığı kaynaklardan bazıları şunlardır: *el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân, el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye, en-Neşr fi'l-Kırââti'l-ʻAşr, el-Mukaddime fî mâ Yecibu ʻalâ Kâriihi en Yaʻlemeh, Gaysü'n-Nefʻ fi'l-Kırââti's-Sebʻ, el-İtkân fî ʻUlûmi'l-Kur'ân, İthâfü Fuzalâi'l-Beşer, er-Riâye li Tecvidi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve, Cühdü'l-Mukill, Tehzîbü'l-Kırâât, Zübdetü'l-ʻİrfân, ʻUmdetü'l-Hullân fî İdâhi Zübdeti'l-ʻİrfân, Dürr-i Yetîm, Tecvid-i Edâiyye, Hırzü'l-Emânî (Şâtıbiyye), Nâzimetü'z-Zehr, Akîletü Etrâbi'l-Kasâid, Gunyetü'l-Mütemellî fi Şerhi Münyetu'l-Musallî.*

Osmanlı dönemi telif eserlerinin genel özelliği olan İbnü'l-Cezerî ve Şatibî'yi referans kabul etme durumu bu eser için de geçerlidir. Zira hemen her konuda iki isimden birine mutlaka atıfta bulunmuştur. Eseri benzerlerinden ayıran önemli özelliği, ne müstakil bir tecvid ne de tamamen kıraat alanında yapılmış bir çalışmadır; her iki alanında mezcedildiği bir çalışma niteliğindedir. Risalede ele alınan konular, alana dair diğer eserlerle mukayese edildiğinde sistematik olmadığı görülür. Ancak ele alınan konular, verilen örnekler ve referans olarak gösterilen kaynaklar sayesinde çalışma nitelikli hale gelmiş; bu anlamda müellifin başta ifade ettiği eserin telif sebebini dolduracak seviyeyi de yakalamıştır.

Ele aldığı konulara bakıldığında eserin salt bir tecvid risalesi olmadığı bunun yanında ağırlıklı olarak Hafs rivayeti üzerine kurgulansa da diğer kıraatlere de yer verildiği dikkat çeker. Eserde kullanılan kaynaklara bakıldığında hem zengin bir kaynakça hem de farklı alanlardan bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Nitekim müellif, çalışmasında Kur'ân ilimleri, kıraat ve tecvid gibi alanlara ait eserlerin yanında fıkıh ve dile dair çalışmalara da yer vermiştir. Diğer taraftan çalışmaya genel olarak bakıldığında bir tecvid risalesine göre biraz hacimli, müstakil bir kıraat çalışmasına göre ise muhtasar bir görüntü arzeder.

Sonuç olarak Mustafa Niyâzî Efendi'nin ağırlıklı olarak tecvid ve kısmen de kıraat konularının ustaca işlendiği bu eser, Kur'ân okuyucuları için önemli bir kaynak; Kur'ân ve kıraat okutan hocalara da hatırlatıcı bir el kitabı niteliğinde faydalı bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân Okuma, Kıraat, Tecvid, Mustafa Niyâzî, ʻUmdetü'l-Kâriîn.

MUSTAFA NIYAZI EFENDI AND HIS TAJWEED TREATISE NAMED UMDAT Al-QARIIN

Abstract
The Quran is a perfect word that is unique in terms of both word and meaning, free from all kinds of flaws and inconsistencies, and has an extraordinary style and phonetics. The Holy Quran is the only divine book that came from the time of Prophet (pbuh) to the present unchanged and is under the guarantee of God Almighty regarding the preservation of this originality until the Day of Judgment. Undoubtedly, the person who read the Quran in the most correct way is Prophed Muhammad. The Quran was placed in his mind and heart and he taught to his companions the way the Quran is recited as it was revealed. Education and teaching of the Quran is a practice that has continued from the Prophet until today. In this regard, scholars have always paid attention to the theoretical and practical aspects of the Quran recitation. In this study, the work named Umdetü'l-Qariin by Mustafa Niyâzî Efendi, (d.1325/1907) one of the Ottoman period scholars who made an important work in the field of tajweed and qiraat, will be examined. In this context, the features that distinguish this work from its counterparts and its place in the science of recitation (qiraat) will be addressed.

Summary
Education and teaching of the Qur'an has continued uninterruptedly since the period of the Prophet until today. These activities were done orally in the first period of Islamic history. By codification and copyright activities in the field of qiraat and tajweed it moved to the literature works. At this point, this adventure started with Mosa b. Obaydollah al-Khaqani (d. 325/937) continued with Makki b. Abi Talib (d. 437/1045) and Abu Amr al-Dani (d. 444/1053) and it peaked by Ibn al-Jazari (d. 833/1429) and many works have continued to be compiled in every period of history until today.
One of the people who worked in this field was Ottoman scholars Mustafa Niyazi Efendi. His work called Umdat al-Qariin is written in Ottoman Turkish and it is a treatise consisting of approximately thirty-two pages. As the author stated, beside different qiraat, the characteristics of the Hafs qiraat which is the most common, are not known well. According to that, it was written due to the necessity of a study in which the types of Hafs qiraat were presented together.
In this study we analysed and evaluated the treatise of Umdat al-Qariin which is belong to Mustafa Niyazi Efendi who was a scholars of Ottoman period and did a great work in the field of tajweed and qiraat. In this context we tried to explain the difference of this book from the similar works.
Mustafa Niyazi Efendi who was born in 1261/1840 in Karakoch village of İspir district of Erzurum province. He completed the memorization of Qur'an at the age of ten and took grammar (Sarf) and Nahw lessons from Bayburtlu Ibrahim Efendi. Mustafa Niyazi Efendi participated in the Serbian and Montenegro wars in 1278/1861. Visited Rumelia during this seven-year expedition, where he learned the science of qiraat from Sheikh Mahmod Efendi. On his return, he also visited Istanbul and stayed one year in the lodge of Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi Efendi who is one of the Nakşi Sheikh. Then he came to Erzurum by request of his sheikh and served in Ibrahim Pasha and Jafariyya Mosques. Besides, he continued lessons of Cemaleddin Omar Fazel Efendi and also attended qiraat lessons from Ahıskalı Hafız Edhem Efendi.
It is worth the mention of personality of Mustafa Niyazi Efendi. He is a lover of the Qur'an who devoted his life to the Qur'an and was busy with training hafiz. He had lessons from Niyazi Efendi, who had an important place in the science of qiraat. Ad-

dition to the works of the author called Umdat al-Qariin and Saned al-huffaz, he has a work called Manasiki Hajj-i Sharif related to the duty of pilgrimage.
Mustafa Niyazi Efendi is a valuable scholar who grew up in the last period of the Ottoman Empire and had wrote book in the field of qiraat and tajweed. For this reason, the language of this study, which is related to tajweed and qiraat, called Umdat al-Qariin, is Ottoman Turkish. In terms of the subjects it contains both tajweed and qiraat aspects. Although the author says that the purpose of writing the book is based on Hafs qiraat's, it also contains a considerable amount of tajweed subjects. The author handled the subjects in a simple and understandable style. While explaining the pronouncing places and features of letters, he made the issue by giving examples of common mistakes.
Some of the topics covered in the treatise are as follows: The definition of the Qur'an, the collection of Qur'an (Mushaf) and its copying activity, Idgam subject, Istiaza and basmala, Wakf and Ibtida, Med subject, concepts of qiraat, riwayat and tariq, prophecies that Hafs read differently, practicing of Hemze letter, pronouncing places (Makhraj) and features of letters (Sefat), Qur'an reading methods, matters to be considered in the Qur'an reading (Recitation).
In the introduction of the treatise, the author gives information about the definition of the Qur'an, its collection and its copying activities. In the continuation of the subject, he conveys the views of the Imams of qiraat about recitation of some words. While dealing with the subjects, sometimes the author gives name of authors and sometimes he gives only the name of the book that he benefit from it. In addition, it happens little that he mention the name of the book and the author together.
Some of the sources used in his treatise are: al-Borhan fi Tawjihil Motashabih al-Qur'an, al-Minah al fikriyya fi Sharh al Moqaddemat al Jazariyya, al-Nashr fil qiraatil ashr, al-Moqaddema fi ma yejibu ala qarehi ayyalama, Gahysunnafe fil qiraati Sabe, al-Etqan fi Olom al-Qur'an, Ethaf al Fazaili bashar, ar-Reaya li tejvid al qiraati wa tahqiqi lafzit-tilawa, Johdol-Moqul, Tahzib al-qiraat, Zobdat al-Irfan, Omdat al-Hollan fi Izahi Zobdat al-Irfan, Dorri yatim, Tajweed adaayya, Hirz al-amani (Sahtibiyya), Nazimet az-zahr, Akilat atrabil qasaed, Ghonyat al-Motamanni fi Sharh Monyat al-mosalli.
The position of accepting as reference of Ibn al-Jazari and Shatibi, which is the characteristic feature of the Ottoman period is also valid for this treasure as well. Because, almost in every subject he referred to one of the two names. The important feature that distinguishes the treasure from its counterparts is neither an independent tajweed nor a study made entirely in the field of qiraat; it is a study that brings both fields together. When the topics discussed in the treatise are compared with other works on the same field, it turns out that it is not systematic. However, due to the topics he covered, the examples he provided and the resources he referenced, the study became eligible; In that sense, it has become in a position to fill the writting reason of the work mentioned by the author at the beginning of treatise.
Considering the subjects it deals with, it is noteworthy that the work is not only a tajwid treatise, but also includes other recitations, although it is mainly based on the Hafs narration. By looking the sources used in the work, it stands out a rich bibliography and a variety from different fields. Thus the author in addition to the Qur'anic sciences, qiraat and tajweed sources, included the source form fiqh and languages. On the other hand, when we look at the study in general, it is somewhat voluminous compared to a tajweed treatise and a concise view according to an independent qiraat studies.
As a result, this treatise of Mustafa Niyazi Efendi includes mainly tajweed topics and partially qiraat and is masterfully studied. It is an important source for readers of the Qur'an; it is a useful work as a reminder handbook for teachers who read and recite the Qur'an.
Keywords: Quran Reading, Qiraat, Tajweed, Mustafa Niyâzî, Umdat al-Qariin.

GİRİŞ

Kur'ân eğitim ve öğretimi Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Bu faaliyetler ilk dönemlerde şifahen yapılmış sonrasında kıraat ve tecvîd alanında yapılan tedvin/telif faaliyetleriyle birlikte yürütülmüştür. Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkanî'nin (ö. 325/937) *Kasîdetü'l-Hâkâniyye*'si ile başlayan bu telif serüveni Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ve Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ile devam etmiş İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ile zirve yapmış ve günümüze kadar nice eserler telif edilerek süregelmiştir.

İşte bu alanda çalışma yapanlardan birisi de Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan âlimlerden biri olan Mustafa Niyâzî'dir (ö. 1325/1907). *Umdetü'l-Kâriîn* adlı eseri, Osmanlıca yazılmış olup otuz iki sayfadan oluşan bir risâledir. Söz konusu risâle, yazarın da ifadesiyle farklı kıraatler yanında yaygın olan Hafs rivâyetinin hususiyetlerinin gereğince bilinmediği buna bağlı olarak da söz konusu Hafs'ın vecihlerinin bir arada sunulduğu bir çalışmanın gerekliliğinden dolayı kaleme alınmıştır.

Mustafa Niyâzî'nin bu eseri çok hacimli olmasa da kıymetli bir eserdir. Son dönemde yazılan bazı tecvîd kitaplarına kaynaklık etmesi de bu kıymetini artırmaktadır. Ancak bu meyanda eserle alakalı müstakil bir çalışma yapılmadığını tespit ettik. Bu sebeple '*Umdetü'l-Kâriîn* adlı eseri hem içerik hem de metot bakımından daha yakından tanıma ve alana ait diğer eserlerle mukayese etmek suretiyle literatürdeki yerini tespit etmek maksadıyla bu çalışma kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada öncelikle, Mustafa Niyâzî Efendi'nin hayatı ve ilmî kişiliğine yer verilecek ardından '*Umdetü'l-Kâriîn*[1] adlı risâlenin tahlil ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

1. MUSTAFA NİYÂZÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Tam adı Mustafa Niyâzî b. Gazi Alemdar Seyyid Hüseyin b. Mustafa b. Ali b. Abdullah b. Ömer b. Ali'dir. "Hıdır imam/Yeşil İmam"[2] olarak da bilinmektedir. Mustafa Niyazî Efendi 1261/1840 yılında Erzurum'un İspir İlçesi Karakoç beldesinde dünyaya gelmiştir.

Mustafa Niyazî Efendi'nin soyu/dedeleri III. Murad döneminde talim

[1] Günümüzde yapılan tecvid çalışmalarında eserden istifade edildiği görülmektedir. Bu anlamda tetkiklerimiz neticesinde '*Umdetü'l-Kâriîn* adlı eseri, Ahmet Madazlı, Abdurrahman Çetin, Celaleddin Karakılıç, Ramazan Pakdil, Fatih Çollak, Abdullah Emin Çimen, Kerim Buladı ve Abdullah Benli gibi hocalarımızın bu eserden faydalandıklarını görmekteyiz.

[2] Eserin ferağ kaydında kendisi de bu şekilde ifade etmiştir. Bk. Mustafa Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-Kâriîn ve Tezkiratü'l-Mukriîn* (İstanbul: Şirketi Sahafiyye Osmâniyye, 1320), 32.

ve irşad faaliyeti için Medine'den Süleymaniye sancağına, III. Ahmed zamanında ise Erzurum'a bağlı İspir kazasına göç ederek Karakoç Köyünde zâviyedarlık[3] yapmışlardır. Geçimlerini çiftçilik ile sağlarken bir yandan da din ilimleri öğretimi ile meşgul olmuşlardır.

Mustafa Niyâzî Efendi on yaşında hafızlığını tamamladıktan sonra Bayburtlu İbrahim Efendi'den sarf ve nahiv dersleri almıştır. Mevlana Hâlid-i Bağdâdî'nin önde gelen halifelerinden Tortumlu Feyzi Efendi'ye intisap etmiştir. 1278/1861 yılında Sırp ve Karadağ savaşlarına katılan Niyâzî Efendi, yedi sene süren bu seferde Rumeli'yi gezmiş orada Şeyh Mahmud Efendi'den kıraat ilmini tedris etmiş ve icazetini almıştır. Dönüşte İstanbul'a uğramış orada Nakşî Şeyhlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhanevî Efendi'nin tekkesinde bir yıl kalmıştır. Ardından şeyhinin isteğiyle Erzurum'a gelmiş İbrahim Paşa ve Caferiyye camilerinde imam ve hatiplik yapmıştır. Diğer yandan Cemâleddin Ömer Fazıl Efendi'nin derslerine devam etmiş bir taraftan da Ahıskavî Hacı Hafız Edhem Efendi'den kıraat dersleri almıştır. Burada kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere ilmini tahsil ederek icazetini almıştır (1291/1875). Ömrünü Kur'ân'a hizmet etmeye adayan Mustafa Niyâzî Efendi birçok hafız ve hâdim-i Kur'ân yetiştirmiştir.[4]

Mustafa Niyâzî Efendi 7 Receb 1325/1907 yılında 63 yaşında vefat etmiş, Erzincan Kapısı kabristanına üstadı Fadıl Efendinin yanına defnedilmiştir. Dört çocuğu olan Niyâzî Efendi'nin ilk çocuğu Hafız Osman, ikincisi Yeşilzade Mehmet Salih Efendi,[5] Üçüncüsü Hatice ve dördüncü çocuğu da ilköğretim müfettişliğinden emekli Ahmed Naim'dir.[6]

Mustafa Niyâzî Efendi, hayatını Kur'ân'a adamış, hafız yetiştirmekle meşgul olmuş, Kur'ân aşığı birisidir. Özellikle kıraat ilminde önemli yeri olan Niyâzî Efendi'nin kıraat öğrettiği, hatta icazet verdiği öğrencileri olmuştur.[7] İcazet verdiği öğrenciler arasında tabur imamı Hasan Uludağ da vardır.[8]

2. ESERLERİ

Mustafa Niyâzî Efendi'nin ʻ*Umdetü'l-Kârîîn* ve *Senedü'l-Huffâz* adlı ça-

[3] Zaviye şeyhi anlamına gelir bk. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ülke Yayınları, 1994), 1161.

[4] Mehmet Nusret, *Tarihçe-i Erzurum* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005), 150-151.

[5] Oğullarından Osman'ın 1334 yılında Ermeni eşkıyası tarafından şehit edildiği, diğer oğlu Mehmet Salih Efendi'nin ise bir dönem Erzurum milletvekilliği yaptığı ifade edilmektedir. Bk. Şamil Dağcı, "Osmanlı Dönemi Kaynaklarında Yer Alan İspirli Âlimler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2008), 23.

[6] Ömer Hakan Özalp, *Erzurumlu Yeşilzâde Mehmed Efendi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999), 16.

[7] Yüz yirmi bir hafız ve icazetli üç kurra yetiştirdiği ifade edilir. Bk. Akyüz, *Osmanlı Kıraat Âlimleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 20.

[8] Geniş bilgi için bk. Durmuş Arslan, "Kıraat İlminde İcazetname Geleneği ve Bir İcazetname Örneği", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2003), 305-314.

lışmalarının yanında hac vazifesiyle alakalı *Menâsik-i Hacc-ı Şerîf* adlı eseri vardır.

1. 'Umdetü'l-Kâriîn ve Tezkiratü'l-Mukriîn: 1317/1899 yılında yazılmış olan eser,[9] İmam Âsım'ın ravisi Hafs'a dair okuyuş şekillerini ele almaktadır. Mukaddime, maksat ve hatime bölümlerinden oluşan eser, 1320 yılında İstanbul'da basılmıştır.

2. Senedü'l-Huffâz: Bazı kişilerin hatimle namaz kılmanın faziletini inkâr etmesi üzerine müellifin kaleme almış olduğu eser, 1317/1899 tarihinde tamamlanmıştır. Giriş, mukaddime, maksat ve hatime bölümlerinden oluşan eserin yazma nüshaları vardır.[10]

3. Menâsik-i Hacc-ı Şerîf: 1270'li yıllarda kaleme alınan eser, hac farizası hakkında pratik bilgiler vermektedir. Osmanlıca olan eser Yeşilyurt Kitabevi tarafından 1273 yılında basılmıştır.

2.1. '*Umdetü'l-Kâriîn* Adlı Tecvid Risalesi

2.2. Eserin İsimlendirilmesi ve Yazılış Amacı

Müellif esere niçin bu ismi verdiğini şu şekilde izah etmektedir: "İnsan ölünce amel defteri kapanır, yalnızca üç şey müstesna: Sadaka-i câriye, yararlı bir ilim veya kendisine dua eden bir evlat"[11] hadisinin manasına mazhar olmak maksadıyla böyle bir çalışmayı kaleme aldığını ifade etmiştir. Özellikle Âsım'ın ikinci râvîsi Hafs'ın bir, iki veya üç vecihli kıraat ihtilaflarını kitaplardan istihraç ve cem' etmek suretiyle bu risâleyi kaleme aldığını ve eserin ismini de "Umdetü'l-Kâriîn / Tezkiratü'l-Mukriîn" şeklinde isimlendirdiğini ifade etmiştir.[12]

2.3. Eserin Mukaddimesi

Osmanlıca olarak yazılan bu eserin mukaddimesinde müellif eserin telifine ilişkin şunları söylemektedir:

"İş bu risâlenin bâisi te'lifi oldur ki, imâmul-müslimîn halledehüllâhü hilafetehü ve eyyedehû bi'l-adli ve'n-nasri saltanat hazretlerine mensub bilâdi İslâmiye ve memâlik-i sâirede kâin millet-i İslâmın kısmı a'zamı Kurrâ-ı seb'adan Âsım Rahimehullâh'ın kıraat-i râvî-i sânîsi Hafs hazretlerinin rivâyetiyle ihtiyar eylemişlerdir. Onun rivâyetinde imâle, teshîl,

[9] Eserin ferağ kaydında müellif, risâlenin 1317 senesinde tamamlandığını, bunun da Gazi Abdülhamid döneminde gerçekleştiğini ifade eder. Bk. Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kâriîn,* 32.

[10] Bk. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 30); (İstanbul: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıd, 8199).

[11] Ebu'l-Huseyn Neysâbûrî Müslim, el-Câmi'us-Sahîh, thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, (Beyrut: y.y., 1374/1974). "Vesâya" 14; Ebû Dâvûd es-Sicistânî, es-Sünen, nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, (Beyrut: y.y., 1409/1988), "Vesâyâ" 10.

[12] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kâriîn*, 10.

ihtilâs, işmâm vecihleri ve bunların emsâli lafız ve edasında garâbet ve suûbet olan kelimât-ı kurrâ-i sâirenin rivâyetlerine nispetle gayet az belki vücûh-u mezkûranın bazısı onun rivâyetinde gayrı me'huz ve rivâyetinde bikemâli mütkın olmakla ona mütâbaatla suhûlet olduğu ecelden, mea zâlike müşârun ileyhin bi temâmihâ rivâyetinden ekser nâsın mâlûmâtı münadim ve tahsilinden yana ihtiyaçları şedîd olduğundan Kur'ân-ı Kerim'e âcizâne bir hizmet ve ihvân-ı dîne ilm-i icmâlîsini bi'l-beyân muâvenetle âlet-i hayr, muzhir dua olmak ümidiyle bi-tevfîkihî Teâlâ ilm-i Kur'ân'da meşhûr ve müteârif kütüb-ü kıraatten mesâilini me'at-tetkîk ahz ve cem' ederek dibâcesinde ahkâm-ı Kur'ân'ın tevkîfî olan mesâilini ve onun zeylinde Ashâb-ı Kirâm hazretlerinin ve onlardan ilm-i Kur'ân'ı âhiz bazı kibâr-ı tâbiînin bi'l-ictihâd mesâhif-i şerîflerde muâmelâtını ve onun mâ ba'dinde Kur'ân-ı Kerim'in usûl-i ebvâb kavâidinde istiâze ve onun emsâli bazı mesâili mühimmei ve ba'demâ maksûda şuru' ederek Hafs Kûfî Hazretlerinin vech-i vahîd rivâyetini ondan sonra iki veya üç vechi olan Kelimât-ı Kur'âniyeyi bi-eserihâ ve temâmiha ta'yin ve ta'dad eyleyip fezâlikesinde vechi vahîd ve vecheyn ve vucûh-i selasenin herbirinin âdetlerini ba'de't-ta'yin mecmûu otuz altı kelime, elli sekiz veche baliğ olduğunu ve risâlenin sadr-ı sânîsinde taliye ehem ve elzem mesâil-i müteferrikayı tahrîr ve beyân ile bi-inâyeti Teâlâ hatm olundu."[13]

Burada verilen bilgilerdem anlaşılan o ki, risâle Âsım'ın râvisi Hafs'ın rivâyeti üzerine yapılan bir çalışmadır. Zira İslam beldelerinde ve diğer memleketlerde yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu kıraat imamlarından Asım'ın kıraati ve onun ikinci râvîsi olan Hafs'ın rivâyetini benimsemişlerdir. Hafs rivâyetinde *imâle, teshîl, ihtilâs, işmâm* vecihleri vb. telaffuz ve edâsında garâbet ve zorluk bulunan kelimeler, diğer kıraat imamlarının kıraat ve rivâyetlerine nispetle oldukça azdır. Bu durum, Hafs rivâyetinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Müellif, Hafs'ın Âsım'dan rivâyetinin en yaygın bir kıraat olmasına rağmen insanların birçoğunun bunlardan habersiz olduğu gerekçesiyle söz konusu vecihleri, kıraat kitaplarından derleyerek bir araya getirmek sûretiyle Kur'an'a hizmet ve din kardeşlerine bu konuda yardımcı olmayı hedeflediğini ifade etmektedir. Burada Hafs'ın okuyuşuna dair sayısal bilgiler de veren müellif, ilgili vecihlerin bir vecihli, iki vecihli ve üç vecihli olarak tasnif ettiğini belirtmektedir. Söz konusu vecihlerin toplam olarak otuz altı kelime ve elli sekiz vecihten oluştuğunu ve bunları da risâlenin ikinci kısmında ele aldığını ifade etmektedir.

[13] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 2.

2.4. Eserde Yer Alan Konular

Eserde yer alan konular sırasıyla şu şekildedir:

1. Kur'ân'ın tarif ve tanımı
2. Mushaf'ın cem'i ve istinsah faaliyeti
3. Kıraat farklılıkları bağlamında Mushaf'ın keyfiyeti
4. İdgâm bahsi
5. İstiâze ve besmele
6. Vakf ve ibtidâ
7. Med bahsi
8. Eserin tesmiyesi/Hafs rivâyeti
9. Kıraat ilmine dair kıraat, rivâyet ve tarik kavramları
10. Hafs'ın farklı okuduğu vecihler
11. Hemzeye dair uyarılar
12. İşmâm, ravm, ihtilâs
13. Harflerin mahreçleri
14. Harflerin sıfatları
15. Kur'ân okuma usulleri (tertîl, tedvir, hadr)
16. Med çeşitleri
17. Hemzenin harekesini mâkabline nakil
18. Secâvendî'nin vakf taksimi
19. Tahzîrât: Kur'ân tilavetinde dikkat edilmesi gereken uyarılar

2.4.1. Kur'ân'ın tevkîfîliği

Eserin baş tarafında müellif, Kur'ân mâhiyeti ve tevkîfîliğine dair şunları dile getirmiştir:

Kur'ân-ı Kerîm ve Furkân-ı Hakîm'in yüz on dört sûreye taksim ve sûre-i şeriflerin ayet başlarının adedi ve mesâhifteki tertibi üzere mektûbiyeti tevkîfî olduğu gibi resmu'l-hat, mehârici hurûf, sıfât-ı hurûf ile kıraat-i seb'a ve aşerenin cümlesinin ehli eda nezdinde meşhur ve maruf tecvid üzere tilavet ve kıraati dahi tevkîfîdir. Yani Cenâb-ı Bârî Teâlâ ve Tekaddes Hazretlerinin Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla Peygamber Efendimiz'e ta'lîm, telkin ve tebliğiyledir.[14] Müellif sonrasında konuyla alakalı iki ayete yer vermiştir: "*(Resûlüm!) onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.*"[15] "*Kur'ân'ı açık seçik şekilde tane tane oku.*"[16]

[14] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kâriîn*, 4, 5.
[15] el-Kıyâme 75/16-18.
[16] el-Müzzemmil 73/4.

2.4.2. Mushaf'ın cem'i ve istinsah faaliyeti

Müellif, Kur'ân'ın vahyi, cem'i konusu ve ardından istinsâh faaliyetine kısaca değinmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebubekir'in hilafeti döneminde sahabe-i kirâm'ın içtihadıyla Kur'ân-ı Kerim'in tahriften muhafaza etmek maksadıyla Zeyd b. Sabit'in görevlendirildiği heyetle cem' işinin tamamlandığını söyler. Cem' edilen mushafın da Hz. Ebubekir'den sonra Hz. Ömer'e ondan da eşi Hafsa'ya tevdi edildiğini ifade eder.[17] Hz. Osman zamanında ise rivâyetlere göre sekiz ya da yedi Mushaf istinsah edilerek birinin imam Mushaf olarak Halifenin yanında Medine'de kaldığını diğerlerinin de sahabeden kurrâ olan yedi kişiyle Mekke, Medine, Şam, Kûfe, Basra ve Bahreyn'e gönderildiğini söyler. Müellif, Hz. Osman'ın bu faaliyetlerden sonra yöre halkının gönderilen Mushaflara göre tilavet etmelerini ilzam ettiğini bu nedenle de kendisine "Câmi'ul-Kur'ân" denildiğini[18]beyan eder.

Kıraat farklılıkları ile Mushaflar arası irtibata da değinen müellif, bu noktada Mushaf'ın (أم تقولون) ile (عما تعملون) gibi kelimelerdeki fiilin ilk harfinin değişimi[19] ve (وسارعوا/سارعوا) gibi harf ziyade ve noksanlığına[20] bağlı kıraat farklılıkları ile uyumlu olduğunu ifade eder.[21]

Müellif şu iki rivâyetle kıraat farklılıklarının özünü teşkil eden ahruf-i seb'a konusuna yer verir ve bu bağlamda şu rivâyetleri nakleder:

(أُنْزِلَ الْقُرْآنُ عَلَى سَبْعَة أَحْرُف)[22]

أُرْسِلَ إِلَيَّ أَنْ اقْرَأَ الْقُرْآنَ عَلَى حَرْفٍ، فَرَدَدْتُ إِلَيْهِ أَنْ هَوِّنْ عَلَى أُمَّتِي، ولم يزل يردد حتى بلغ سبعة أحرف)[23]

Bölümleme adına müellif, Kur'ân'ın 30 cüz, 60 nısıf ve 120 hizipten meydana geldiğini söylemektedir.[24]

Niyâzî Efendi, *Şâtıbiyye*'den istişhad için beyitler verir. Bu noktada kıraat imamlarından ve onların rolünden övgüyle bahseden şu beyitlere yer vermiştir:

---

[17] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn*, 5-6.

[18] Bu bilginin de *Neşr-i kebîr, İtkân, İthâf, Gaysu'n-nef*' gibi muteber kıraat kaynaklarında yer aldığını söyler.

[19] Burada verilen fiiller, hem muhatab hem de gaib zamiri ile okunabilmektedir. Örneğin İbn Kesîr her iki fiili de gaib zamiri ile okur. Bk. Muhammed İbrâhim Sebsebî, *en-Nefehâtü'l-âtıre fî cem'i'l-kırââti'l-aşri'l-mütevâtire* (Dımeşk: Dârü'l-Gavsâni li'd-Dirasâti'l-Kur'âniyye, 2004/1425), 1/186, 217.

[20] Örnek verilen kelimenin başındaki vâv harfi olmadan okuyanlar; Nâfi', İbn Âmir ve Ebû Ca'fer'dir. Bk. Muhammed İbrâhim Sebsebî, *en-Nefehâtü'l-âtıre,* 1/366.

[21] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn*, 6-7.

[22] Rivâyetin tercümesi: "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir" şeklindedir.

[23] Rivâyetin tercümesi " (Cebrail), bana Kur'an'ı bir harf üzere oku! diye gönderildi. Bunun üzerine ümmetime hafifletilsin diye müracaat ettim ve (ruhsat) yedi harfe ulaşıncaya kadar da müracaata ısrar ettim." şeklindedir.

[24] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn*, 7.

جَزَى اللهُ بِالْخَيْرَاتِ عَنَّا أَئِمَّةً لَنَا نَقَلُوا الْقُرْآنَ عَذْباً وَسَلْسَلاَ[25]
– تَخَيَّرَهُمْ نُقَّادُهُمْ كُلَّ بَارِعٍ وَلَيْسَ عَلَى قُرْآنِهِ مُتَأَكِّلاَ[26]

2.4.3. İdgâm bahsi

İdgâmla alakalı konuya müellif, [27](باب ادغام حروف قربت مخارجها) başlığıyla giriş yapar ve ardından herhangi bir tanımlama yapmaksızın konuyla alakalı kıraat farklılıklarına ve imamların uygulamalarına işaret eder. Buna göre (ارْكَبْ مَعَنَا) kelimesinde bâ harfinin mîm harfine Kâlûn (ö. 220/835), Bezzî (ö. 250/864), Hallâd (ö. 220/835) hulfle[28] idgâm ederken Verş (ö. 197/738), İbn Âmir (ö. 118/736), Halef (ö. 229/844) hulfsüz idgâm eder.[29] Diğer yandan idgâm bahsinde müellif, *Hırzü'l-Emânî*'den 284 ve 285.beyitlere beyitlere yer vermiştir.

2.4.4. İstiâze ve besmele

Mustafa Niyâzî, istiâze ve besmele konusunda sûre evveli ve iki sûre arasındaki vecihleri ele almıştır. Buna göre sûre evvelinde sırasıyla 1. Vasl-ı küll 2. Kat-ı küll 3. Vasl-ı evvel kat-ı sânî 4. Kat-ı evvel vasl-ı sânî olmak üzere dört vecih olduğunu ifade eder. İki sûre arasında ise 1. Vasl-ı küll 2. Kat-ı küll 3. Kat-ı evvel vasl-ı sânî olmak üzere üç vecih olduğunu zikreder. Müellif bu vecihlerle alakalı kıraat imamların tamamının ittifakının olduğunu söyler.[30] Diğer taraftan vermiş olduğu bu sûre evveli ve sûreteyn vecihlerindeki sıralamaya bakıldığında vasl vecihlerini kat' vecihlerine öncelediği görülmektedir.[31]

2.4.5. Vakf ve ibtidâ

Müellif, vakf konusunun üç farklı çatı altında inceleneceğini söyler. Birincisi çeşitleri veya mertebeleri bakımından vakflar. İkincisi mahalleri /durulacak yerlere nispetle vakf türleri. Üçüncüsü de resm-i hatta ittiba noktasında vakf keyfiyeti.

---

[25] Şâtıbiyye 20. Beyit: "Allah (cc) Kur'an'ı tertemiz, saf (katışıksız şekilde) bize kadar nakleden imamlarımızı her türlü hayırla ödüllendirsin."

[26] Şâtıbiyye 24. Beyit: "Arif (sahih ile sakimi ayırteden) ve kabiliyetli imamlar (kıraatleri) ihtiyar etmiştir ki onlar, Kur'an'ı maddi beklentilere de araç etmemişlerdir."

[27] Söz konusu idgâm bahsi, *Şâtıbiyye*'nin 277-285. beyitleri arasında; *Tayyibe*'nin ise 264-271.beyitleri arasında ele alınmıştır.

[28] Lügatte geçmiş olanı yalanlama, aksini söyleme gibi manalara gelen hulûf, ıstılahta imam veya râvînin kendi kıraat ve rivâyetinin dışında okunan diğer vecihlere muvafakat etmesine denir. Bk. Nihat Temel, *Kıraât ve Tecvîd Istılahları*, (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları 2018), 79.

[29] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn,* 8.

[30] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn,* 8.

[31] Haddizatında bu durum İstanbul tarikini Mısır tarikinden ayıran temel hususiyetlerden biridir. Kıraat ilminde tariklerle ilgili bk. Yavuz Fırat, "Kıraât İlmi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 37-55.

Burada müellifin, en yaygın olan Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) tasnifine yer vermeyişi dikkati calip bir husustur.[32] Her ne kadar Şâtıbî'ye (ö. 590/1194) atfen dört çeşit vakf olduğunu söylese de burada kastettiği –Dânî'nin sözünü ettiğimiz tasnifi değildir- vakf sebebiyle kelime sonunda meydana gelen durumlardır. Bunlar da sırasıyla 1. Sükûn 2. Sekte 3. Ravm ve 4. İşmâm'dır. Diğer yandan "Sahib-i Mukaddime" diye bahsettiği İbnü'l-Cezerî'ye atıfla –Tâm, Kâfi, Hasen şeklinde- üç vakf çeşidini ifade etmesi bilgi hatası olarak göze çarpmaktadır. Zira İbnül-Cezerî vakf-ibtida ile ilgili bâbında vakf çeşitlerini sayarken –ed-Dânî'nin tespit ettiği şekliyle- dörtlü tasnife yer vermiştir.[33]

Üçüncü neviden vakf çeşitlerinin dokuz olduğunu ifade eden müellif bunları şu şekilde zikreder: 1. Sükûn 2. Ravm 3. İşmâm 4. İbdâl 5. Nakil 6. İdgâm 7. Hazf 8. İsbât 9. İlhâk[34]

Ardından resm-i hatta ittibâen vakf keyfiyetinden bahseden müellif, Hamza'nın (وَمَكْرَ السَّيِّئِ) kelimesindeki uygulamasını örnek verir. Bu kelimede Hamza, sondaki hemze'yi vakf halinde yâ'ya ibdâl eder.[35]

2.4.6. Med bahsi

Müellif, medlerle alakalı olarak medd-i muttasıl ile medd-i munfasılın çekme miktarının dört elif miktarı olduğunu, medd-i tabiî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i ta'zîm ve medd-i lîn'den bahsederek her birinin ahkâmına dair bütün kıraat imamlarının ittifak ettiğini bahseder. Ardından mim-i sâkin'in üç hali, idgâm-ı misleyn, mütecâniseyn ve mütekâribeynden bahseder.

Detayına girmeden *idgâm-ı tâm* ve *idgâm-ı nâkıs*tan bahseden müellif, tenvîn ve nûn-u sâkin ile alakalı İdgâm İzhar İhfâ ve İklâb olmak üzere dört çeşit ahkâm olduğuna yer verir. Burada müellif ilave olarak kıraat imamlarından Hamza ve Ebû Ca'fer'in konuyla alakalı ihtilafına işaret eder.[36]

Ardından İmam Âsım'ın Hafs rivâyetiyle alakalı kıraat ihtilaflarının

---

[32] ed-Dânî'nin tasnifine dair bk. Ebû Amr ed-Dânî, *el-Müktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ,* thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan (Amman: Dâru Ammar, 2007), 140-148.

[33] Kurranın ittifak ettiği bu tasnif şu şekildedir: 1. Vakf-ı tâm 2. Vakf-ı kâfi 3. Vakf-ı hasen 4. Vakf-ı kabîh. *Mukaddime*'de bu taksimat şu şekilde yer almıştır: Bk. İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime* 76-77. beyit: فَالتَّامُ فَالكَافِي وَ لَفْظًا فَامْنَعَنْ ... إِلاَّ رُؤُسِ الآيِ جَوِّزْ فَالحَسَنْ
وَغَيْرُ مَا تَمَّ قَبِيحٌ وَلَهُ ... اَلوقفُ مُضْطرًّا وَيُبْدَا قَبْلَهُ

[34] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn,* 8.

[35] Müellif aynı zamanda konuyla alakalı Şâtıbî'nin Kasîdesinde "el-Vakf 'alâ mersûmi'l-hatt" diye müstakil bir bâb açtığını da zikreder. Krş. Abdulfettâh Abdulganî el-Kâdî, *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye* (Cidde: Mektebe Suâdî, 1999), 179. Keza İbnü'l-Cezerî *Tayyibe*'sinde bu konuyu müstakil bir bâb olarak ele almıştır. Bk. Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Yusuf el-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr*, thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî (Medine: Mektebetü Dâru'l-Hudâ, 1994), 56.

[36] Hamza'nın râvilerinden Halef, tenvîn ve nûn-u sâkinle و ya da ى harfi geldiğinde bilagunne yapmaktadır. Ebû Ca'fer ise غ ve خ harfi geldiğinde izhâr yerine ihfâ ile okumaktadır.

hemze-i müsehhele[37], elif-i mümâle[38], işmâm[39] ve ravm[40] konularından ibaret olduğunu ifade eder.[41] Bunların dışında ise farklılıkların iki veya üç vecih üzere olan farklılıklar olduğunu söyler.[42]

2.4.7. Kıraat, rivâyet ve tarîk kavramları

Müellif, kıraat bahsini ele aldığı kısımda söz konusu ihtilafın ya imama veya râvîye ya da tarike nispet edilebileceğini ifade eder. "Rivâyet ve tarikler birleşince de kıraat olur" der. Buna göre ilgili vecih Nâfi' gibi bir imama nispet ediliyorsa kıraat; Kâlûn gibi bir râvîye nispet ediliyorsa rivâyet; Ebû Neşît gibi râvînin altında birine nispet ediliyorsa tarik denmektedir.[43]

2.4.8. Hafs'ın infirâdâtı

Müellif, özellikle Hafs'ın bir, iki veya üç vecihli kıraat ihtilaflarını kitaplardan istihraç ve cem' etmek sûretiyle bu risâleyi kaleme aldığını ifade etmiştir.[44]

Müellif, Hafs'ın infirâdâtı (diğer kıraatlerden farklı okuduğu kelimeler) bağlamında kıraat farklılıklarının otuz altı yerde olduğunu belirtir ve bunların da üç çeşitten müteşekkil olduğunu beyan eder. Buna göre birinci çeşit, tek vecihli olan kelimeler; bunlar on yedi tanedir. İkinci çeşit, üç vecihli olan kelimeler bunlar toplam üç yerdedir. Son olarak üçüncü çeşidi, ikişer vecih rivâyetli olan kelimeler ki bunlar on altı yerdedir. Bunların hepsinin toplamı otuz altıdır.

2.4.8.1. Hafs'ın tek vecihle okuduğu kelimeler

[37] "Hemze-i müsehhele" teshîl edilen hemze anlamındadır. Lügatte "kolaylaştırma" anlamına gelen teshîl ıstılahta harfi kendisi ile yine kendi harekesinden olan harfin mahreci arasına koymaktır. Ayrıca hemzenin teshîl ve tahfifi ibdâl ve hazf şeklinde de olabilir. Bk. Abdu'l-Ali el-Mes'ûl, *Mustalahâti 'ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye vemâ yeteallak bihî* (Kahire: Daru's-Selâm, 2007), 135.

[38] "Elif-i mümâle" imâle yapılan elif anlamındadır. Lügatte "bir tarafa yönelme, meylettirme" gibi anlamlara gelen imâle, ıstılahta fethayı kesreye, elif harfini yâ harfine meylettirerek okumaktır. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları 2018), 91.

[39] Lügatte "koklatma" anlamına gelen işmâm ıstılahta sükûndan sonra ötre harekeyi gösterme adına dudakları yummaya denir. Bk. İbrahim Muhammed el-Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-Kalem, 2001), 37.

[40] Lügatte "isteme, taleb etme" gibi anlamlara gelen revm ıstılahta, kelimenin sonunda yer alan harekeyi üçte bir sesle okumaktır. Revm'in ihtilâs'tan farkı ve revm'e mani durumlar için bk. Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân,* 161.

[41] Haddizatında bu paragraf, risâlenin kaleme alınmasını ifade eden cümlelerden müteşekkildir. Müellif, Arapça eserlerde kıraat-i seb'a ve kıraat-i aşere ile ilgili rivâyetlerin karıştığını dolayısıyla söz konusu rivâyetlerin birbirinden temyiz edilmesi gerektiğini hatta ilgili rivâyetleri de infirâd üzere ta'lîm etmenin gerekliliğini vurgular. Bu bağlamda Hafs hazretlerinin meşhur olan rivâyetlerinin yanında garib/ender olan vecihlerinin olduğunu ve çalışmanın bir amacının da bunları tespit olduğunu zikreder. Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 9-10.

[42] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn,* 9.

[43] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 10.

[44] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 10.

Hafs'ın bir vecihle okuduğu yerlerden örnek veren müellif, bu bağlamda *imâle*, *ihtilâs*[45] ve *teshîl* vecihleri üzerinde durmaktadır. Zira Hûd sûresi 41.ayette (مَجْريهَا) kelimesinde *imâle*, Zümer sûresi 7.ayetinde (يَرْضَهُ) *ihtilâs* ve Fussilet sûresi 44.ayette (ءأعجميٌ) *teshîl* uygulaması vardır. Ardından yine aynı kategoride Hafs'ın diğer imamlardan farklı olarak genelde kesra ile okunan muttasıl müfred müzekker gaib zamirlerinden damme ile okuduğu kelimelere yer verir. Kehf sûresi 63.ayette (فما أنسانيهُ) Feth sûresi 10. ayette (عليهُ الله) kelimesini örnek verir. Ayrıca Furkan sûresi 69. ayette (فيه مُهانًا) kelimesinde yer alan zamirin –kurala aykırı olarak- bir elif miktarı uzatıldığını zikreder.

Bunların dışında Hafs'ın diğer kurradan farklı olarak yaptığı sektelere[46] yer vermiştir. Hafs dört farklı yerde sekte yapmaktadır: 1. Kehf sûresi 1. ayette عِوَجًا lafzındaki elif üzerinde. 2. Yasin sûresi 52. ayette مِنْ مَرقدِنا lafzında. 3. Kıyame sûresi 27. ayette مَنْ رَاقٍ lafzında sâkin nûn üzerinde. 4. Mutaffifîn sûresi 14. ayette بلْ رَانَ lafzında sâkin lâm harfi üzerinde.

Müellif söz konusu bu uygulamaların hepsine birden "infirâdât-ı Hafs" dendiğini zikreder.[47]

Bundan sonra Hafs'ın uyguladığı *sekit hâ*'larına[48] değinir. Buna göre Hafs, yedi yerde geçen ve asıl harekesi cezm olan هـlerdeki sükûnu göstermek için sekte yapmaktadır. Yazılış bakımından zamire benzeseler de en önemli fark; zamirler harekeli iken sekit hâ'ların tamamı cezmlidir. Bunlar Hafs'a göre hem vasl hem de vakf halinde okunur. Söz konusu kelimeler şunlardır:

Bakara/259 (لَمْ يَتَسَنَّهْ) En'am/90 (فَبِهُد يهم اقتده) Hâkka /19, 25 (كِتَابِيَهْ) Hâkka 20, 26 (حسابيه) Hâkka/28 (ماليَهْ) Hâkka/29 (سُلطَانيَهْ) Kâria/10 (وما أدريك ماهيه)

2.4.8.2. Hafs'ın üç vecihle okuduğu kelimeler

Hafs'ın infirâdâtı bahsinde ikinci nevi olarak müellif, üç vecihli olan uygulamalara yer vermiştir. Bu konuyla alakalı üç örnek vermiştir:

---

[45] Lügatte "bir şeyi elden kapıvermek" gibi anlamlara gelen ihtilâs ıstılahta, harekenin üçte birini gizleyerek sesin üçte ikisi ile telaffuz etmektir. Bir diğer adı ihfâ olan kavram için bk. Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân,* 15.

[46] Sekte, Kur'ân tilaveti esnasında okumaya devam etmek maksadıyla nefes almaksızın bir müddet sesin kesilmesinde denir. Mahmud Halil Husarî, *Ahkâmü kırââti'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2006), 261.

[47] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 11.

[48] Kelimenin aslında olmadığı halde vakf halinde Bakara ve En'am sûresindekiler hariç diğerlerindekilere, bulunduğu sûrenin ayet sonlarındaki kelimelerin fasılasına uyması için getirilen, normalde vasl halinde düşmesi gerektiği halde Hafs tarafından düşürülmeden okunan zamirlere "hâ-i sekt" denilir. Burada sözü edilen sektenin, "Nefesi kesmeden bir saniyeliğine sesi kesip hemen okumaya devam etmek" demek olan ve Kur'an'da dört yerde uygulanan sekte ile aynı anlamda olmadığı bilinmelidir. . Buradaki sekt, vakf anlamındadır. Bk. Abdullah Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları* (Kayseri: Tezmer, 2015), 179-180.

İlki Âl-i İmrân sûresi'nin evvelinde الٓمٓ lafzında vakf halinde bir, vaslında iki vecih olmak üzere toplamda üç vecih vardır. Buna göre; vakf halinde hurûf-u mukattaadaki mîm harfi tûl üzere (4 elif miktarı uzatılarak) okunur. Vasl halinde (ميم اللهُ: mîmallâhü) şeklinde Lafzatullah'ın hemzesinin fethası hurûf-u mukattaadaki mîm harfine nakil yapılarak iki türlü okunur. Birincisi nakil sebebiyle mîm harfi, medd-i lâzım olmaktan çıkarak medd-i tâbiîye dönüştüğü için kasr ile (1 elif miktarı uzatılarak) okunur. İkincisi ise; yine aynı vakf halindeki gibi tûl veçhi ile (4 elif miktarı uzatılarak) okunur. Müellif burada Ebû Ca'fer'in mukattaa harflerinde sekt yaptığını da dile getirmiştir.

İkinci örnek, Neml sûresi 36.ayette (فَمَآ اٰتٰىنِيَ اللّٰهُ) lafzının vaslında bir, vakf halinde iki vecih olmak üzere toplam üç vecih söz konusudur. Buna göre birincisi vasl halinde yâ harfi fethalı olarak okunur. İkincisi vakf halinde birinci vecih, harfin fethasını hazfederek kendisini sakin kılıp yâ harfi, med harfine dönüştürülür ve bir elif miktarı med ederek (اٰتٰىنِيَ: âtânî) şeklinde okunur. Diğer vecih ise yâ harfi, hazfedilip nûn harfi de sakin kılınmak sûretiyle (اٰتٰىنْ: âtân) şeklinde okunur.

Bir diğer örnek de İnsan sûresi 4. Ayetle ilgilidir. Bu ayette سلاسلا kelimesinde üç vecih vardır: Birincisi vasl halinde elifin hazfi ile (سَلَاسِلَ: selâsile) şeklinde ikincisi, vakf halinde elifi isbât ederek (سَلَاسِلَا: selâsilâ) şeklinde; üçüncüsü de yine vakf halinde lâm harfini sakin kılarak (سَلَاسِلْ: selâsil) şeklinde okunur.[49]

2.4.8.3. Hafs'ın iki vecihle okuduğu kelimeler

Müellif bu konuda son olarak Hafs rivâyetinde iki vecihli olan kelimelere yer vermiştir. Bunlardan ilki, tek kelimede ve birincisi istifham hemzesi olan iki hemzenin bir arada geldiği kelimelerdir. Burada Hafs, ikinci hemzeyi *ibdâl* ve *teshîl* ile okumaktadır. İki vecih caiz olmakla birlikte mukaddem olan ibdâl vechidir. Hafs'ın diğer kurra ile müttefik olduğu söz konusu kelimeler şunlardır:[50]

En'am/143,144 (قُلْ آٰلذَّكَرَيْنِ) Yunus/51 (اٰٰلْـٰٔنَ) Yunus/59 (اٰٰمَنْتُمْ بِهٖٓ) Yunus/91 (قُلْ آٰللّٰهُ) Neml/59 (آٰللّٰهُ خَيْرٌ) (آٰلْـٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ)

Müellif, risâlenin ortalarında "أخطار" başlığıyla hemze'ye dair uyarılara yer vermiştir:

Bazı Kur'ân kelimelerinin evvelinde bulunan kat' hemzeleri ehli edâ ve kıraat imamlarının ıstılahında *hemze-i münekkera*, *muhakkaka* (tahkik ile

[49] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn*, 12.
[50] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kâriîn*, 13.

okunan hemze) ve *müsehhele* olarak karşımıza çıkar. Konuyla alakalı şu örnekleri vermiştir: Hemze-i münekkera için (قُلْ أعوذ) ayetini; katʻ hemzesine (إنّ الانْسان) ayetini; tek kelimede ictimaʾ olan ve ilki istifham hemzesi olan, uygulama olarak da *tahkik* ve *teshîl* edilen hemzeye (ءأعجميٌّ) kelimesini; iki ayrı kelimede ictimaʻ eden hemzeye ise (إذا جاء أجلهم) ayetini örnek verir. Müellif burada hemzelerin harekelerinin ittifak veya ihtilaf edebileceğini söyler; ancak söz konusu hemzelerin kıraat keyfiyetine dair ilave bir bilgi vermez.[51]

İdgâm-ı kebîr ile alakalı olarak لا تامنّا ifadesinde üç vechin Hafs'a nispetinin sıhhatli olmadığını *Zübde* şerhi ʻ*Umde*'den nakille beyan eder.

İhtilâs konusuna yer veren müellif, bu kavramı tanımlarken "taklîlü's-savt" ifadesini kullanır.

Müellif, ravm konusuna değinirken " Ravm mutlak olandır, dolayısıyla vakf ve vasldan daha geneldir" ifadesini kullanır. Yine birbirine yakın kavramlar olan ihtilâs ve ravm arasındaki farka ilişkin de şunları söyler: "İhtilâs, vaslın ravm ise vakfın hükümleriyle irtibatlıdır" der ve *Şâtıbiyye*'den 368. beyti istişhad eder.[52]

Ardından ihtilâsın üçte iki oranında ses ile olurken ravmın bunun tam aksi üçte bir ses ile meydana geldiğini ifade eder. Burada herhangi bir hareke verilmemesini anlatan *Mukaddime*'den de nakilde bulunur: و حاذر الوقف بكل الحركة[53]

Müellif, ihtilâs konusuna değinir. Buna bağlı olarak (يرضه)kelimesinin adem-i işbâʾ (med yapmadan) kasr ile okunduğunu, "hâ" harfine ilişkin de en zayıf harf olduğuna işaret eder bunu da *Mukaddime* şerhi *Minehu'l-Fikriyye* ile teyit eder.

2.4.8. İşmâm bahsi

Müellif işmâmın tanımını; (harekenin damme olması durumunda) harfi sakin kıldıktan sonra telaffuz eder etmez dudakları toplamak ve ileri doğru meylettirmek şeklinde ifade eder. Müellifin tanımda kullandığı "damme'den yana işarettir", ifadesi önemlidir; zira işmâmda ses yoktur sadece görüntü

[51] Burada tek kelimede bir araya gelen hemzelerle alakalı olarak *ibdâl*, *tahkik* ve *teshîl* uygulamaları mevcutken; iki kelimede bir araya gelen hemzelerde ise *tahkik*, *teshîl* ve *ıskât* vecihleri söz konusudur. Geniş bilgi ve örnekler için bk. Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 81-90.

[52] Niyâzî Efendi, ʻ*Umdetü'l-kârîn*, 17.

[53] *Mukaddime*'nin 104.beyti olup devamıyla birlikte tercümesi şöyledir: "Vakf yaptığında harekeyi tam göstermekten kaçın! Ancak ravm geldiğinde harekenin bir kısmını göster!". Bk. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, el-*Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. Üsâme Atâyâ (Dımeşk: Dâru'l-Gavsân li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012), 315.

vardır. Müellif bu bağlamda işmâm'dan dinleyenin değil bakan kimsenin nasibi olduğunu söylemesi de dikkat çeker.

İki vecihli okunan yerlere ilişkin Rûm ve Tûr sûrelerinden örnek ayetler verir: Rûm sûresinde [54](ضعْف) kelimesindeki ض harfinin hem damme hem de fetha okunabileceğini söyler.[55] Ardından Tûr sûresinde [56](المصَيطِرُون) kelimesinin bir defa ص harfiyle bir defa س harfi ile okunduğunu; ص harfiyle kıraatin resmi hatta ittibâen, س harfi ile kıraatin ise rivâyeten olduğunu ifade eder. Buna ilaveten galip olan okuyuşunun صharfiyle olduğunu belirtir. Ancak şimdilerde karilerin ekseriyetinin kıraati س iledir, diyerek durumun aksi yönde olduğunu da belirtmiştir.[57]

Mukaddime kısmının sonunda müellif, İbnü'l-Cezerî'den beyitlere yer veriyor. Bir de tecvide dair konu ve hükümlerin önemi ve öğrenilmesi noktasında *Mukaddime-i Cezerî*, *Dürr-i Yetîm*, *Tecvid-i Edâiyye* ve *Cühdü'l-Mukill* adlı eseri özellikle öne çıkarmaktadır. Bunların yanında mezkûr tecvidlerin şerhlerinin de incelenmesi gerektiğini ifade eder.[58]

2.4.9. Harflerin mahreçleri

Müellif hece harflerinin otuz dört adet olduğunu ve iki kısımdan oluştuğunu ifade eder. Harfler huruf-i aslî ve huruf-i fer'î olmak üzere iki kısımdan oluşur. Çoğunluğun görüşüne göre fer'î harfler beş tanedir. Bunlar; "*Hemze-i Müsehhele*", "*Elif-i Mümâle*", "*Sâd-i Müşemme*", "*Lâm-i Müğallaz*", "*Nûn-i Muhfât*" dır.[59]

Müellif, harflerin mahreç[60] yerlerinin on yedi ve mahreç mahallerinin (Cevf, halk, lisân, şefeteyn ve hayşûm olmak üzere)[61] beş tane olduğunu ifade eder:

Bunlardan ilki, med harflerinin yer aldığı cevf bölgesidir. Mustafa Niyâzî, cevf için "boğaz bölgesinden dudaklara varıncaya kadar olan kısımdır ki, burası havanın nihayete erdiği yerdir" tanımını yapar. Burada müellif, hemze-i müsehhele ile elif-i mümâle'nin mahreç ve sıfat itibarıyla özelliklerine dikkat çeker.[62]

---

[54] er-Rûm 30/54.
[55] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 18.
[56] et-Tûr 52/37.
[57] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 19.
[58] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 20.
[59] Fer'î harflere ilişkin detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 92-96; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 43.
[60] "Mahrec" in tanımı için bk. Dânî, *et-Tahdîd*, 102.
[61] Mahreç mahalleri için bk. Atiyye Kâbil Nasr, *Gayetü'l-mürîd fi 'ilmi't-tecvîd* (Riyad: Mektebü'l Haremeyn, 1989), 124; Mersafî, *Hidâyetü'l-kâri ilâ tecvîdi kelâmi'l-bâri* (Medine: Mektebe Tayyibe, ty.), 65-70; el-Husarî, *Ahkâm-ü Kırâeti'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 52.
[62] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 21.

İkinci mahreç mahalli (الحلق) boğaz bölgesi, üçüncü mahreç mahalli (اللسان) dil bölgesi, dördüncü mahreç mahalli (الشفتين) dudaklar ve beşinci mahreç mahalli (الخيشوم) genizdir.

Boğaz mahreci üç bölgeden oluşur. Birincisi *aksa'l-halk:* Boğazın nihayetidir, buradan sırayla önce hemze ardından ه harfi çıkar. İkincisi *vesatü'l-halk*: Boğazın ortasından önce ع ardından ح harfi çıkar. Üçüncüsü *edne'l-halk*: Boğazın başlangıcıdır ki (müellif küçük dilin arkası olduğunu söyler) buradan sırayla غ ve خ harfi çıkar. Bunlar (ء ه ع ح غ خ) hep birlikte boğaz harflerini teşkil eder.

Dil mahreç bölgesinde mahreç yerleri on tanedir. Dilde ilk mahreç büyük dilin üstü ile yani aksa'l-lisân denilen kısımla karşısındaki üst damaktan ق harfi çıkar. Burada ikinci mahreç ك harfinin mahreci ki müellifin ifadesiyle dil gerisinde ق harfinin mahrecinin bir parmak kadar altından çıkar. Bunlara da *hurûfu'l-leheviyye*[63] denir. Dil bölgesinde üçüncü mahreç dil üstüyle beraber üst damaktır ki, buradan sırasıyla ج ش ي harfleri çıkar. Bunlara da *hurûf-u şecriyye*[64] denir.

Dil bölgesinde dördüncü mahreç, ي harfinin mahrecinin sonrasından başlayarak dil yanıyla sol ya da sağdan onun karşısı üst azı dişleri olan "Adras"ın bulunduğu bölgedir.[65] Buradan ض harfi çıkar. Zor bir harf olması sebebiyle üzerinde tartışmaların olduğu[66] ve müstakil çalışmalara konu olan bir harftir.[67]

Beşinci mahreç, sağ ya da sol ض harfinin mahrecinin nihayetinden dil ucuna varınca geniş bir kısmıyla onun karşısı üst damaktır. Buradan ل harfi çıkar.[68] Müellif, fer'î harflerden lâm-ı tağlîz'in mahrecinin buna tâbi' olduğunu söyler.[69]

---

[63] Bu harfler küçük dil ile irtibatlarından dolayı bu ismi almışlardır.

[64] Ağzın çıkış kısmında yer aldığı ve iki damak arasından çıktığı için bu şekilde adlandırılmıştır. Mekki b. Ebî Tâlib Halil b. Ahmed'in Şecriyye olarak ش ض ج harflerini verdiğini belirtir. Bk. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye li tecvidi'l-Kırâeti ve tahkîki lafzi't-tilâveh,* thk. Ahmed Hasan Ferhat (Amman: Dâru Ammâr, 1996), 139.

[65] Adras (اضراس) (ضواحك) (طواحن) ve (نواجز)den oluşan diş grubudur. Toplamları yirmi olup sağ-sol, alt-üst her bir tarafta beşer adetten oluşur. Bk. Muhammed Mekkî, *Nihâyetü kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd* (By. Mektebetü Safâ, 1990), 62; Saçaklızâde, *Cühdü'l-mukill*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed (Ammân: Dâru Ammâr, 2008), 118.

[66] Karaçam'ın bu hususa dair açıklamaları için bk. İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1994), 194.

[67] Tarihi süreçte bu harfe ilişkin yapılan müstakil çalışmalardan bazıları şunlardır: Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), *el-Fark beyne'd-dâd ve'z-zâ fî kitâbillâhi 'azze ve celle ve fi'l-meşhûri mine'l-kelâm;* Muhammed el-Harîrî (ö. 516/1122), *el-Fark beyne'd-dâd ve'z-zâ*; Kemâluddîn el-Enbârî (ö. 577/1181), *Zinetu'l-fudalâ fi'l-fark beyne'd-Dâd ve'z-zâ;* Sehâvî (ö. 643/1245) *Manzûme zâiyye fi'l-fark beyne'z-zâ ve'd-dâd*; İbn Mâlik et-Tâî (ö. 672/1274), *el-İ'tidâd fi'l-fark beyne'z-zâ ve'd-dâd*; Ebû Hayyân Endelusî (ö. 745/1344), *el-İrtidâ fi'l-fark beyne'd-dâd ve'z-zâ*; İbn Ümmü Kâsım (ö. 749/1348), *Manzûme fi'z-zâ ve'd-dâd*; Saçaklızâde (ö. 1145/1732), *Risâle fî keyfiyyeti edâi'd-dâd*; Yusuf Efendizâde (ö. 1167/1754), *Risâletü'r-reddiye fi'd-dâd*; Muhammed Ali ed-Dabbâ' (ö. 1961) *Risâle fi'd-dâd.*

[68] Aynı zamanda mahreci en geniş olan harftir. Bk. Pakdil, *Talim Tecvid ve Kıraat,* 62.

[69] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 22.

Altıncı mahreç, dil ucuyla karşısında yer alan iki üst ön dişlerin etleridir, buradan nûn-i muzhera çıkar. Müellifin özellikle bu kavramı kullanmasının sebebi, fer'î harflerden nûn-i muhfât'ın buna tâbi' olmasındandır. Ancak bu tebeiyet mahreç yönüyle değil sıfat açısındandır. İhfâ ile okunan bu harfin mahreci haddizatında genizdir.[70]

Yedinci mahreç, dil ucunun bir parmak kadar arkasıyla karşısında yer alan iki üst ön dişlerin üst tarafında olan damaktır. Buradan ر harfi çıkar. Bu üç harfe (ل ن ر) hep birlikte "hurûf-u zelekıyye" (ذلقية) denir.[71]

Sekizinci mahreç, tertip üzere dil ucuyla iki üst ön dişlerin yarısından yukarısıdır. Buradan diş diplerinden aşağıya doğru sırayla önce ط, sonra د, ardından ت harfi çıkar. Bu üç harfe birlikte "hurûf-u nit'iyye" (النطعية) denir.

Dokuzuncu mahreç, dil ucuyla iki alt ön dişlerin yarısından yukarısı *safîr* harflerinin mahrecidir. Aşağıdan yukarıya sırasıyla önce ص sonra س ardından ز harfi çıkar. Müellif, burada fer'î harflerden Sâd-i müşemme ile ilgili olarak mahreç itibarıyla ز harfine; isti'lâ ve ıtbak sıfatları itibarıyla da ص harfine tâbi' olduğunu söyler.

Onuncu mahreç, dil ucunun yukarı yüzüyle üst ön dişlerin başlarıdır. Buradan sırayla önce ظ sonra ذ ardından ث harfi çıkar. Müellif bu harflerin edasının dil ucunun dışarıya çıkmasıyla meydana geldiğini belirtir. Bu harflere hep birlikte "hurûf-u liseviyye" (اللثوية) denir. Neticede dil mahrecinde yer alan harflerin tamamı on sekizdir.

Şefeteyn/dudak mahreç mahallinde iki mahreç yer alır. Birincisi iki üst ön dişlerin başlarıyla alt dudağın içidir. Buradan ف harfi çıkar. İkinci mahreç ise iki dudak arasıdır. Buradan sırayla ب sonra م ardından و harfi çıkar. Öncelikle dudakların birbirine sert bir şekilde kapanmasıyla ب harfi, dudak uçlarına yakın kısmın hafifçe birbirine değmesiyle م harfi, dudakların kapanmadan büzülerek ileri sürülmesiyle و harfi çıkar. Müellif buradaki tertibin Mekkî'nin *er-Riâye* adlı eserindeki gibi olduğunu ifade etmiştir.[72] Bu konunun sonunda müellif, harflerin mahreçlerinin ve lazımî sıfatlarının bilinmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir.

2.4.10. Harflerin sıfatları

Müellif harflerin sıfatının iki kısımdan müteşekkil olduğunu söyler. Birincisi harfin zatından ayrılması caiz olmayandır. Bunu şu şekilde örneklendirir. Örneğin ص harfinde isti'lâ sıfatı olmadığında bu harf halis bir س

[70] Dânî, *et-Tahdîd*, 100.
[71] Bu tanımlamaları ve ayrımı yapan Halil b. Ahmed'dir. Bk. *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 1/58.
[72] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 23.

harfi oluverir.[73] Bu kısım sıfât-ı zâtiye veya sıfât-ı lâzime olmasından dolayı değiştirilmesi lahn-i celîdir.[74] Müellif, ekseriyetin görüşüne göre sıfatların on altı adet olduğunu söyler. Bu sıfatlar şunlardan oluşmaktadır: *Cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, istiʿlâ, inhifâd, ıtbâk, infitâh, kalkale, safîr, gunne, tefeşşî, tekrir* ve *istitâle*.[75]

Bir diğer sıfat grubu da harfin zatından ayrılması mümkün olanlardır. Bunlara sıfât-ı ârıza denir ve değiştirilmesi de lahn-i hafîdir. Müellif bunların sayısının on bir olduğunu söyler. Söz konusu sıfatlar şunlardan meydana gelmektedir: *Tefhîm, terkîk, idgâm, ihfâ, izhâr, iklâb, med, vakf, sükûn, sekte* ve *hareke*.

Burada müellifin "Tefhîm sıfatı istiʿlâ harflerinin zatında olup ayrılması caiz değildir; sıfat-ı arızalardaki tefhim durumu ise hareke durumuna göre ve istiʿlâ harfine komşu olmasına göre değişmektedir" şeklindeki değerlendirmesi dikkat çekmektedir. Buna göre makablinde meftûh veya madmûm bir istiʾlâ harfi bulunan lâm ile lafza-i celâlin lâmʾı ve meftûh ve madmûm râ harfi ve hemze-i vasl ya da arızî kesradan sonra gelen (ارْجِعي) ve (لمن ارْتضى) kelimelerinde olduğu üzere râ harfi tefhîm ile okunur.

Hems: Müellifin tanımıyla ilgili harfi sakin veya müşedded kılarak evveline de bir hemze ziyadesiyle telaffuz edildiğinde ses nerede dönerse mahreci o yerdir dedikten sonra harf hareke ya da iskân ile okunduğunda nefesin akmaması sebebiyle sesin aşikâre çıkması haline *cehr*; harf sakin ya da hareke ile okunduğunda nefesin akmaması sebebiyle sesin aşikâre olmamasına da *hems* denir.[76] Hems harfleri şunlardır: (ف ح ث ه ش خ ص س ك ت) bunların dışında kalan harfler cehr harfleridir.

Müellifin burada söz konusu hems harflerini kendi içinde tekrar bir tasnif daha yapması dikkate değer bir husustur. Buna göre ح ve خ harfi için "*bühha*"[77] sıfatı; ص ve س için *safîr* sıfatı; ه harfi için de zayıf nitelikte olduğu ifade edilmiştir.

---

[73] Müellif *Cühdül-Mukill*'den nakille istiʿlâsı olmayan sâd harfinin sîn harfine dönüşeceğini; *Halebî Kebîr*'e atfen de "zelletü'l-kârî" bahsinde (لا انفصام لها) kelimesindeki harfin sîn ile okunması durumunda namazın fasid olacağını ifade eder.

[74] Harflerin lâzımî sıfatlarının değiştirilmesi veya bozulmasıyla ortaya çıkan hatalara lahn-i celî denir. Bunlar, Kur'an okuyan herkesin açıkça farkına varabileceği hatalardır. Kur'an okumasını az ya da çok bilen herkes tarafından hemen farkedilebilecek şekilde açık ve belirgin bir hata olması sebebiyle bu isimle anılmaktadır. Bk. Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd* Kuralları, 44.

[75] Niyâzî Efendi, *ʿUmdetü'l-kâriîn*, 24.

[76] Benli, cehr ve hems sıfatlarını daha iyi anlayabilmek için pratik bir yoldan bahseder. "Şöyle ki; herhangi bir harfi harekeli olarak okurken elinizi veya parmağınızı ağzınıza iyice yaklaştırınız. Eğer elinizde veya parmağınızda nefesinizin rüzgârını hissediyorsanız biliniz o harf hems sıfatına sahiptir. Şayet nefesinizin rüzgârını hissetmiyorsanız bu takdirde o harfin cehr sıfatına sahip olduğunu anlayabilirsiniz." Bk. Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, 30.

[77] "Bühha" ile alakalı bk. Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebi's-Sedâd el-Mâlikî, *ed-Dürru'n-nesîr ve'l-ʿazbi'l-munîr,* thk. Ahmed Abdullah el-Mukrî (Cidde: Daru'l-Funûn, 1990), 2/135; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî ʿilmi't-tecvîd*, thk. Ganim Kaddurî Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986), 117; Muhammed b. Sîdî Muhammed el-Emîn, *el-Vecîz fî hükmi tecvîdi'l-kitâbi'l-ʿazîz* (Medine:

Şiddet: Müellif bu sıfatın tanımında; harf sâkin okunduğunda *mechûr* ise sesin akmasına *mehmûs* ise nefesin akmasına denildiğini ifade eder. Bu tanımdan anlaşılan o ki şiddet harflerinden bir kısmı cehr sıfatına sahip iken diğer bir kısmı *hems* özelliği taşımaktadır. Ayrıca bunlara "hurûf-u fevriye" veya "hurûf-u âniye" dendiğini zikretmiştir. Şiddet harfleri şunlardır: (ء ج د ق ط ب ك ت)[78]

İsti'lâ: Harf telaffuz edildiğinde dil gerisinin üst damağa yükseldiği harfler olarak tarif edilmiştir. Kalın okunan bu harfler yedi tanedir: (خ ص ض غ ط ق ظ) müellif duruma göre kalın okunan diğer harflerle sayının on bir olduğunu söyler. Bunlar Lafza-i celâlin lâm'ı, meftuh veya madmum râ harfi, yine arızî eliften sonra gelen râ harfi ve Verş'in rivâyetinde yer alan *Lâm-i Müğallaza*dır.[79] Bunların dışında kalan harflerin ise *müstefil*/*münhafıd* harfleri olduğunu beyan eder. Söz konusu harfler İsti'lâ harflerinin dışında kalan harfler olup dil gerisinin bu harflerin telaffuzunda damağa doğru yükselmesi söz konusu değildir; bilakis *müstefil* olmalarından dolayı aşağıya doğru meyil söz konusudur.[80]

Itbak: Harf telaffuz edildiğinde dilin gerisi veya ekseriyeti üst damağa yapışması tabaka oluşturmasına denir. Harfleri şunlardır: (ص ض ط ظ) Müellif bu harflerin dışındaki harflerin *münfetih* olduklarını ifade eder. *İnfitâh* harfleri telaffuz edilirken dilin üst damağa yükselmemesi neticesinde dil ile damak arasında açıklık olmasıdır.

Kalkale: Müellif, kalkale ile ilgili olarak cehr ve şiddet sıfatının bir arada olduğu harfler, şeklinde tarif eder. Kalkale harfleri (ق ط ب ج د)'den oluşmaktadır. Müellif ilave olarak, hemzenin aslında –şiddet ve cehr sıfatını haiz olmasından dolayı- kalkale olması söz konusu, ancak kalkale yapıldığında çirkin bir durum arz edeceğinden ötürü ulema tarafından kabul edilmemiş kerih görülmüştür, demektedir.

Safir: Müellif safiri tarif ederken; harf telaffuz edildiğinde ıslık sesinin ortaya çıkmasıdır der. Harfleri (ص س ز) dan meydana gelir.

Gunne: Müellif, gunnenin م ile ن harfine has olduğunu bu ikisinin dışındaki harflerde gunne yapmanın lahn olduğunu söyler.

Tefeşşî: Müellif ayrıca kuvvetli bir sıfat olan "fışıltı" anlamındaki tefeşşî'nin de ش harfine mahsus olduğunu söyler.

Tekrir: Müellif, ر harfine has olan tekrir sıfatından bahseder. Tekrir mezkûr harf telaffuz edildiğinde dil ucunun titremesidir; ancak özellikle

Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hıkme, 2002), 45.
[78] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 25.
[79] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 25.
[80] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 26.

şeddeli geldiğinde mübalağa etmeden tekriri gizlemek gerekir. Müellif bu bağlamda İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı "Râ harfi şeddeli geldiğinde sesi gereğinden fazla titretmekten de kaçın!" anlamında şu beyte yer vermiştir: وَأَخْفِ تَكْرِيراً إِذَا تُشَدَّدُ

Buradan anlaşılan o ki, râ harfinde tekrar lahn'dir. Ne var ki bunun öğrenmek vaciptir. Mağnisî - sihri kendisinden korunmak için öğrenmede olduğu gibi- bunu öğrenmenin amel etmek için değil, onu öğrenip ondan sakınma adına olduğunu ifade eder.[81]

İstitâle: lügatte istitâle "uzamak" anlamındadır. Istılahta ise müellifin ifadesiyle ض harfine has bir lâzımî sıfat olup harf sakin okunduğunda harfin sesini bir elif miktarına yakın uzatmaktır. Buna ilaveten mezkûr harfte söz konusu sıfat bulunmaz ise harfin zâtî dahi bulunmaz diyerek istitâlenin önemine vurgu yapar. Diğer taraftan istitâlesiz okunan ض harfinin kalkale özelliği olan ط harfine dönüşeceğini bunun da lahni celî olacağını bunun ötesinde mananın da değişeceğini söyler. Bu noktada *Dürri Yetîm*'e atıfla istitâlenin tanımını şu şekilde yapar: "İstitâle, sesin uzamasıdır, bu da ض harfinde bulunur." [82]الاستطالة امتداد الصوت وهو في الضاد

Diğer yandan ض harfinin telaffuz açısından harflerin en zoru olduğunu ve Zekeriya el-Ensârî'nin *Mukaddime* şerhinde Efendimizin "ض harfini en fasih söyleyeniniz benim!"[83] Hadisine yer verdiğini ifade eder.[84]

2.4.11. Kur'ân okuma şekilleri

Kurrâ nezdinde ittifakla kabul edilen okuma türleri; tertîl, tedvir ve hadr olmak üzere üçtür.

Tertîl, teenni ile kıraat etmektir; bu okumada meddi muttasıl ve meddi munfasıl dört ya da beş elif miktarı med edilir. Burada dört elif Asım, beş elif Verş ve Hamza'nın tercihleri olduğunu ifade eder.

Tedvir, teenni ile tertîle göre biraz daha süratli okumaktır. Bu tarikte medler (muttasıl, munfasıl) üç elif miktarı uzatılır. İbn Âmir, Kisâî ve

[81] Ahmed b. Muhammed Mağnisî, *Terceme-i Cezerî* (By. Dâru't-Tıbâati'l-Âmire,1280), 128. Mağnisî'nin eserine dair çalışma için bk. Mustafa Gök, *Ahmed b. Muhammed Mağnisî'nin Terceme-i Cezeri İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[82] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 26.

[83] Rivâyetin metni şu şekildedir: أنا أفصح من نطق بالضاد Güvenilir hadis kaynaklarının hiçbirinde böyle bir rivayete rastlanmamış, senedinin aslının bulunmadığı ve mevzu hadislerden olduğu da ifade edilmiştir. Bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/395; Ahmed Mahmûd Abdu's-Semi' el-Hafeyân, *el-Vâfî fî keyfiyyeti tertîli'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 74; ayrıca bk. Hayrettin Öztürk, "Kur'an-ı Kerîm Kıraatinde Dâd (ض) Harfi: Mahreci ve Sıfatları" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2018), 45.

[84] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 27.

Halefü'l-Âşir'in tercihi bu şekildedir. Müellif, bu zevata bundan dolayı "erbâb-ı tedvîr" dendiğini ifade eder.

Hadr ise en süratli okuyuştur. Bu tarikte meddi muttasıl en az iki elif, meddi munfasıl da bir elif miktarı uzatılır. Kıraat imamlarından Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un tercihleri bu şekildedir. Müellif, bu zevata "erbâb-ı kasr" dendiğini ifade eder. Müellif bundan sonra tilavete dair bazı uyarılara değinmiştir. Bu noktada tertîl tarikinde تمطيط denilen medleri beş eliften ziyade okumanın, idgâm, ihfâ, iklâb ve şeddeli harflerde gereksiz tutmanın hata olduğunu bunlardan kaçınılması gerektiğini ifade eder. Ayrıca hadr tarikinde "İdmâc/"[85] denilen idgâm, ihfâ ve iklâbın terki ve zamanlarına ilişkin noksanlığın lahn olacağını ve kaçınılması gerektiğini ifade eder. Ayrıca meddi muttasılı iki elif, meddi munfasılı bir eliften az çekmenin, tutulması gereken yerleri ihmal etmenin lahn-i celî olduğunu ifade eder.

Diğer yandan Halebî'den nakille "zelletü'l-kâriîn" bahsinde şu hususa işaret ettiğini söyler: إِيَّاكَ نَعبُدُ ifadesinde yâ harfini şeddesiz tilavet etmenin namazı bozacağını ifade eder. Burada söz konusu şeddesiz okumanın mütekaddimun âlimlerince namazı bozarken müteahhirun ulemasına göre bozmayacağı da ifade edilmiştir.[86]

2.4.12. Med bahsi

Müellife göre meddin çeşitleri, lâzım, vâcib, câiz ve kasr olarak dört, efradıyla birlikte –medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lâzım, medd-i ârız ve medd-i lîn olmak üzere- bu sayı dokuz olmaktadır. Kasr, harfi medlere mahsus olan bir elif için kullanılır, buna aynı zamanda "medd-i aslî" de denir. Medd-i aslî'nin ölçüsü bir elif miktarıdır; bundan azı veya fazlası caiz değildir. Müellif efradı dediği kısımda ferî medleri zikretmiştir. Buna göre beş çeşitten meydana gelen ferî medler şunlardır: 1. Meddi muttasıl (جَآءَ) (السُّوٓءِ) gibi. 2. Meddi munfasıl (وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيلَهُٓ اِلَّا اللّٰهُ) (يَا أَيُّهَا) gibi. 3. Meddi lâzım (müellif özellikle sükûn-u lâzım olduğunu ifade eder) (اَلْحَآقَّةُ) (اَلْئٰنَ) gibi. 4. Meddi ârız (müellif sükûnun arızî olduğunu belirtir) (يَعْلَمُونَ) (يوم الدّين) gibi. 5. Meddi Lîn: Müellif iki tür lîn'den bahsetmektedir. Birincisi, Verş'in rivâyetinde yer alan (شَيْء) (سَوْء) gibi kelimelerle –ki buradaki sükûn arızîdir- عَيْنْ ifadesindeki lîn –buradaki sükûn lâzımîdir.

Sebebi med biri lafzî diğeri manevî olmak üzere iki türlüdür. Lafzî olanı, biri harfi medden sonra gelen hemze diğeri ise sükûndur. Manevî de

[85] Kavramla alakalı bk. Abdülfettah Seyyid Acemi el-Mersafî, *Hidâyetü'l-kâri ilâ tecvîdi kelâmi'l-bâri* (Medine: Mektebe Tayyibe, ty), 1/ 388.
[86] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kâriîn*, 27.

kendi içinde iki kısımdır. Biri tazim ile mübalağa ki kelime-i tevhid, dua ve istiğâse buna girer. Bir diğeri ise yalnız mübalağadır ki lâ-i tebriye ile olur. (لا رَيْبَ) (لا شِيَةَ) örneklerindeki gibi.

Müellif bunları zikrettikten sonra tahkik olan hemzelerin *teshîl, hazif* veya *ibdâl* gibi okunmasından sakınılması gerektiğini ifade eder. Ayrıca süratli okunan kıraatlerde (سواء) (بلاء) gibi kelimelerdeki hemzelerin de tefhîm ve kalın okunulmaması lazımdır, der. Özellikle (ألله) (إِصْرارا) gibi tefhîm edilen harflerden önce geldiğinde daha dikkat edilmesi gerektiğini ifade eder.[87]

2.4.13. Hemzenin harekesini makabline nakil

Müellif med konularından sonra hemze ile alakalı ve kıraat uygulamalarında İmam Nâfi'in râvîsi Verş'e ait olan hemzenin harekesini makabline nakil konusuna yer vermiştir. Buna göre 'hemze-i münekkera[88] ile lam-ı tarifin peşinden gelen hemzenin harekesini makablindeki sakin harfe naklederek kendilerini hazf etmek caizdir, der. Uygulama gerekçesi olarak da meşhur kıraat olduğu için kaydını koyar. Nakil yapılan yerlere örnek şunlardır: (قُلْ أَعُوذُ), (إِنَّ الإِنْسَانَ)

Diğer yandan şu şekilde konunun istisnalarını zikreder: Şayet hemze cemi mîm'inden veya harfi medden sonra gelecek olursa bu durumda nakil caiz olmaz. (عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ) (وَجَاؤُ اَبَاهُمْ) gibi. Bunlara ilaveten hemze, cehr ve şiddet sıfatını haiz olmakla hazf, ibdâl ve teshîlden hali olmadığından söz konusu uygulamaların keyfiyetine dair ehlinden öğrenmenin gerekliliğine vurgu yapar.

2.4.14. Tilâvette dikkat edilmesi gereken önemli hatırlatmalar

Bu noktadan sonra Niyâzî Efendi, "tahzîrât" bağlamında tilavette dikkat edilmesi gereken bazı hususlara yer vermiştir:

Harfi medler –kalınlık ve incelik bakımından- makablindeki harfe tâbidirler. Buna göre kendilerinden önce isti'lâ harfi gelirse kalın; istifâl harfi gelirse ince okumak gerekir.

İsti'lâ harfi ile istifâl harfi tek kelimede bir arada geldiğinde birini diğerine sirayet ettirmek yani birinin diğerinden etkilenmesi doğru değildir. (على الله) (وليتلطف) (حَصْحَصَ) örneklerindeki gibi.

Sonu tenvinli kelimelerde حكيمًا/عليمًا gibi vakf halinde bir eliften fazla med etmekten kaçınmak gerekir. Zira meddi tabiî için belirlenen ölçü bir

[87] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kâriîn*, 28.

[88] Kelimenin başında harekeli olarak bulunan kat' hemzesidir. Öyle ki bu hemzenin öncesindeki kelimenin sonunda med harfi olmayan sakin bir harf bulunur. Bu sakin harfin, ister cemî mimi, isterse onun dışında başka bir harf olması farketmez. Bk. Fırat, "Kıraat İlmi ve Tarikler" 44.

eliften ziyade uzatmak caiz değildir. Müellif burada söz konusu uygulamanın caiz olmamasını, Hz. Peygamber'den gelen haber ve rivâyetlere muhalif olmasına bağlamıştır.[89]

Kalkale harfleri sâkin geldikleri zaman şiddet sıfatını ve kalkaleyi belirtmeden o harfi kalkalesi olmayan bir harf gibi okumak doğru değildir. Yine ت harfinin şiddet sıfatını ilga ederek veya şiddetinde mübalağa ederek şeddeli gibi okumak hatadır; aynı şekilde hems sıfatını ilga ederek cehr özelliği olan dâl harfine benzetmekten sakınılmalıdır!

Peltek olan ث harfini س gibi keskin okumaktan; yine peltek olan ذ harfini ز ve ظ gibi, ك harfini tefhim ederek ق gibi okumaktan ve bir de ش harfini tefeşşî özelliğini ilga ederek okumaktan kaçınılmalıdır![90]

Burada müellifin yaygın hatalara dikkat çektiğini görüyoruz. Nitekim verdiği örneklerin genelde mahreç, özelde ise sıfat bağlamında birbirine karıştırılan harflerden müteşekkil olduğu görülmektedir. Esasen hatalara bakıldığında bunların bir kısmının mahrece dikkat edilmediğinden, diğer bir kısmının da sıfat hususiyetlerine özen gösterilmemesi sebebiyle meydana geldiği görülmektedir. Örneğin peltek harflerle ilgili hatalar daha ziyade harfin mahrecini belirtmeyle alakalı iken ط ve د harfi ظ ve ذ harfi ve ص ve س harfi arasındaki hatalar sıfat özelliğine dikkat edilmediğinden kaynaklanmaktadır. Zira mezkûr harflerden her grupta birinciler (ط ظ ص) kalın/İsti'lâ harfi iken ikinciler (د ذ س) ince/müstefîl olmaktadır. Kalın ve inceliğe dikkat edilmediğinde bu harflerle alakalı ciddi hatalar söz konusudur.

(جعلْنا) kelimesinde lâm harfini nûn harfine idgâm ve ihfâdan kaçınmak gerekir.[91] Yine sâkin lâm harfini mübalağa ederek kalkale tarzı –hareke vererek- okumaktan sakınılmalıdır!

(منْ يَعمَل) örneğindeki gibi sâkin nûn'un vâv veya yâ harfine idgâmında ğunnenin zamanına ve kemaline dikkat etmek gerekir; aynı şekilde sâkin nûn'un ihfâ veya izhâr olması gerektiği yerlere de dikkat etmek gerekir.

Müellif vakf halinde bir kelimede iki sakin harf yan yana gelirse birine hareke vererek veya ikisini birlikte kalkale ederek okumaktan sakınmak gerekir, der. Örnek olarak الفجْرْ kelimesini verir. Burada müellifin, yaygın hatalardan birine daha işaret ettiği görülmektedir; o da peş peşe gelen sakin harflerden -genellikle yapılan hata- ilkine hareke vermek sûretiyle ortaya çıkan hatalardır. Örneğin (الفجْر) kelimesini "fecir"; (العصْر) kelimesini "asır"; (القدْر) kelimesini "kadir" şeklinde telaffuz etmek böyledir.

[89] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 29.
[90] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 29.
[91] Müellifin bu hususta İbnü'l-Cezerî'den ilham aldığını görmekteyiz. Nitekim o, *Muḳaddime*'nin lâm'larla alakalı bâbının 47.beytinde bu hususa şu şekilde işaret etmiştir:وَاحْرِصْ علَىَ السُّكونِ فِي جَعَلْنَا

2.4.15. Tecvîd ilmini tahsilde müşâfehe ve semaʻ usûlüyle fem-i muhsinden faydalanma

Kur'ân'ın hem lafzen hem manen mu'ciz olduğuna ve tilavetinin teabbüd olduğuna işaret eden müellif, fem-i muhsin olgusuna değinmiştir. Buna göre, kişinin tecvid ilmini tahsilde müşâfehe ve semaʻ usulüyle fem-i muhsinden bu ilmi tahsil etmesinin gerekliliğine, kendi tercihine ve kafasına göre de hareket etmemesi gerektiğine vurgu yapar. Bu bağlamda *Dürr-i Yetîm* şerhine gönderme yapar ve Kur'ân'ın i'cazına, lafzındaki fesâhata, manasındaki belâğat olgusu ve kıraatindeki tecvide vurgu yapan bunu da ancak bir fem-i muhsin tarafından riyazet (dilin yatışması) ile elde edilebileceğine işaret eden şu cümleleri nakleder:[92]

إن القرآن إنما كان معجزا بفصاحة لفظه وبلاغة معناه، فقراءته بالتجويد قراءة له بالفصاحة ولا يحصل ذلك الا بالاخذ من فم المحسن برياضة الالسن.[93]

Son kısımda müellif, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinden bir taraftan tecvîd ilmine sahip çıkma adına ümmetin duruşunu ve tavrını anlatan diğer yandan kendi kafasına göre hareket edip tecvidi hafife alan veya gereksiz görenlerin de durumunu anlatan bir paragrafı iktibas etmiştir.[94]

2.4.16. Vakf ve ibtidâ

Çalışmanın son kısmında müellifin, tecvîd ilminin önemine ve gerekliliğine dair hususlara yer verdiğini görüyoruz.[95] Bu meyanda yine İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinden vakf ve ibtidâ konusunu ele alan şu beyitlere yer verir:

وَبَعْدَ تَجْوِيدِكَ لِلْحُرُوف ... لاَبُدَّ مِنْ مَعْرِفَةِ الْوُقُوف

Konuyla alakalı iki ismi öne çıkarmaktadır. Bunlardan ilki tefsir ve nahiv ilminde önde olan isimlerden Ebu'l-Kâsım Hibetullâh b. Selâme (ö. 410/1019), ikincisi ise "sahib-i mukaddime" diye ifade ettiği İbnü'l-Cezerî'dir.

Vakf mertebelerinin beş olduğunu ifade eden müellif, Secâvendî'ye (ö. 560/1164) atıfta bulunarak söz konusu vakf çeşitlerinin mezkûr zatın eserinde açık bir şekilde zikredildiğini söyler. Buna göre vakf çeşitleri şunlar-

---

[92] Niyâzî Efendi, *ʻUmdetü'l-kâriîn*, 30.

[93] Tercümesi: "Kur'an, lafzının fesahati ve manasındaki belâgat ile mû'ciz bir kitaptır; onun kıraati tecvid iledir, açık ve anlaşılırdır. Bu da ancak bir fem-i muhsinden ve dilin riyazeti/tatbiki ile elde edilir."

[94] İlgili metin için bk. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/476. Haddizatında bu paragraf *Mukaddime*'deki şu beyitleri açıklar niteliktedir:
وَالأَخْذُ بالتَّجْوِيد حَتْمٌ لاَزِمُ ... مَنْ لَمْ يُجَوِّدِ الْقُرآنَ آثِمُ لأَنَّهُ به الإِلَهُ أَنْزَلاَ ... وَهَكَذَا منْهُ إِلَيْنَا وَصَلاَ

[95] Müellif burada ayrıca meselenin öneminin yanında zorluğuna ve konuya dair müstakil çalışmaların varlığına, bazı eserlerde de konuya genişçe yer verildiğine işaret eder. Niyâzî Efendi, *Umdetü'l-kâriîn*, 30.

dır: 1. Vakf-ı lâzım 2. Vakf-ı mutlak 3. Vakf-ı câiz 4. Vakf-ı mücevvez 5. Vakf-ı murahhas.

Bundan sonra kısa aralıklarla peşi peşine gelen üç noktadan müteşekkil vakf işareti olan vakf-ı muâneka'ya değinir. Buna göre bazı kelimelerde birbirine mücavir olan iki kelime üzerinde işaret edilen vakfa ilişkin olarak ikisinde durmaktan kaçınmak gerekir, der. Gerekçe olarak da bu kelimelerde münferiden müstakil bir mananın oluşmamasını ifade eder.[96]

Nitekim vakf-ı muâneka'nın Bakara sûresinde (لاريبَ) ve (فيه)'de ilk örneğini görmekteyiz. Müellif, ehli edanın ıstılahında "muâneka" ve "murâkabe" şeklinde yerini aldığını ifade eder. Bunların üzerine –ihtiyârî bir vakf için- iki işaretin konulması, sadece birinde vakfın sıhhatini beyan için olduğunu aksi halde her birinde vakf yapmaya işaret etmediğini belirtir. Ardından müellif, söz konusu kelimelerden ikincisi fiil cümlesi ya da isim cümlesi şeklinde olur ve müstakil bir mana da ifade ederse bu durumda her iki yerde de durmanın evla olduğunu söyler ve iki ayetle buna örnek verir.

Örnek 1: (Duhan sûresi/48) ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِه مِنْ عَذَابِ الْحَمِيم ﴿48﴾ ذُقْ bu örnekte ذُقْ ifadesi fiil cümlesine örnek teşkil eder.

Örnek 2: (Ahzab sûresi/60) ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَآ اِلَّا قَلِيلًا ﴿60﴾ مَلْعُونِينَ bu örnekte de مَلْعُونِينَ ifadesi isim cümlesine örnek teşkil eder. Burada müellif özellikle bu konuda amel etme işinin manaya vâkıf olan zevat tarafından mümkün olacağını söylemiştir. Manaya vâkıf olmayanların ise söz konusu vakfa uyma noktasında zorunlu olmadıklarını *Minehu'l-Fikriyye* adlı *Mukaddime* şerhine atıfta bulunarak beyan eder.

2.4.17. Eserin sonuç bölümü

Mustafa Niyâzî, eserin hâtime kısmında Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e tecvid ile inzal edilip ashab ve ümmetine de bu şekilde tebliğ edildiğini ifade eder. Ayrıca Kur'ân'ın otuz cüzü hâvî olduğunu ve tecvide tam bir eda ile riayet edilmesi hususunun *Hırzü'l-Emânî*'nin usûle[97] dair konuları arasında beyan edildiğini zikreder.[98]

Namaz sahih olacak kadar kadın erkek bütün müminlere Kur'ân öğrenmenin vacib olduğunu ve tilavet hususunda son derece tâzim ve edebe riayet etmenin gerekliliğine işaret eder. Konuyla alakalı "Kur'ân'da mahir

[96] Niyâzî Efendi, *Umdetü'l-kârîîn*, 31.
[97] Usûl kavramı ıstılahta Ferşu'l-hurûf'un mukabili olup, ıstılâhî olarak kıraat imamının uyguladığı belli ve düzenli kaidelere denir. İbrahim b. Saîd ed-Devserî, *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât* (Riyad: Dâru'l-Hadara, 1429/2008), 27.
[98] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 31.

olan (tecvid ve kıraatine özen gösteren) kişi, şerefli, itaatkâr elçiler olan meleklerle beraber olacaktır." anlamındaki şu rivâyete yer verir:[99]

الماهر في القرآن مع السفرة الكرام البررة

Çalışmanın son cümlesi, müellifin Hz. Ali'ye atfettiği şu sözle bitmektedir:[100]

مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَكْتَالَ، بِالْمِكْيَالِ الْأَوْفَى فَلْيَقْرَأْ آخِرَ مَجْلِسِهِ: {سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ}[101]

2.4.18. Eserde kullanılan kaynaklar

el-Burhân fî Tevcihi Müteşâbihi'l-Kur'ân: Kirmânî'ye (ö. 505/1110) ait olan eser, muhkem ve müteşabih konularını ele almaktadır. Abdülkadir Ahmed Atâ tarafından tahkikle neşredilmiştir. (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986)

el-Minehu'l-Fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye: Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b.Sultan Muhammed el Kârî el Heravî'ye (ö. 1014/1606) ait olan eser *Mukaddime*'nin en önemli şerhlerindendir. Üsâme Atâyâ tarafından tahkikle neşredilmiştir. (Dımeşk: Darul-Gavsân liddirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012)

en-Neşr fi'l-Kırââti'l-ʿAşr: İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) ait olan eser kıraat ilmi adına ansiklopedik bir çalışma olup alanda çalışanlar için vazgeçilmez bir kaynak durumundadır.

el-Mukaddime fî mâ Yecibu ʿAlâ Kâriihi en Yaʿlemeh: İbnü'l-Cezerî'nin tecvid ilmine dair manzum çalışmasıdır. Mukaddime ve hâtime kısmı ile birlikte on yedi bâb ve toplam yüz dokuz beyitten oluşmaktadır.

Gaysü'n-Nefʿ fi'l-Kırââti's-Sebʿ: Yedi kıraate dair kaleme alınan eser Safâkusî'ye (ö. 1118) aittir. Eser Ahmed Mahmûd Abdussemîʿ tarafından tahkikle neşredilmiştir. (Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, 2004)

el-İtkân fî ʿUlûmi'l-Kur'ân: Kur'ân ilimlerine dair kaleme alınan eser Suyûtî'ye (ö. 911/1505) aittir. Alanında temel başvuru kaynaklarından olan *el-itkân,* "Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi" ismiyle Türkçe'ye çevrilmiştir.

İthâfü fudalâi'l-beşer: "el-Bennâ" diye meşhur Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî'ye (ö. 1117/1705) ait olan bu çalışma müellifin kıraat alanındaki yetkinliğini gösteren bir üründür. *Müntehe'l-Emânî ve'l-Meserrât fî ʿUlûmi'l-Kırâât* adıyla da bilinen eserde meşhur on kıraat imamına ilave olarak İbn Muhaysın, Yezîdî, Aʿmeş ve Hasan-ı Basrî'nin kıraatlerine de yer verilmiştir.[102]

[99] Niyâzî Efendi, ʿ*Umdetü'l-kâriîn*, 32.
[100] Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak Ebû Nuaym İsfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974), 7/23.
[101] Tercümesi: "En eksiksiz (tastamam) ölçüyle tartmayı arzulayan kişi toplantısının sonunda şunu (ayeti) okusun (سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لله رَبِّ الْعَالَمِينَ)
[102] Geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "Bennâ, Ahmed. b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

er-Riâye li Tecvidi'l-Kırâeti ve Tahkîki Lafzi't-Tilâveh: Tecvid ilminin klasik eserlerinden kabul edilen çalışma Mekkî b. Ebî Tâlib'e (ö. 437/1045) aittir. Ahmed Hasan Ferhat tarafından tahkikle neşredilmiştir. (Dâru Ammâr, Amman, 1996)

Cühdü'l-Mukill: Osmanlı dönemi âlimlerinden Saçaklızâde Mehmed Efendi (ö. 1145/1732) tarafından tecvide dair kaleme alınan bir eserdir. Bu çalışma Sâlim Kaddûrî Hamed tarafından neşredilmiştir. (Amman 1422/2001) Mustafa Niyazî'nin atıfta bulunduğu Saçaklızâde'ye ait bir diğer eser de *Tehzîbü'l-kırâât* adlı kıraat-i aşereye dair çalışmadır. [103]

Zübdetü'l-'İrfân: Harput ulemasından Palulu Abdülfettah el-Pâluvî'ye ait olan eser,[104] kıraat tedrisatında el kitabı olarak kullanılır. Müellif kendisine "Sahib-i Zübde" ifadesiyle atıfta bulunur.

'Umdetü'l-Hallân fî Îdâhi Zübdeti'l-'İrfân: Palulu Hâmid b. Abdülfettâh'ın kıraat-i aşeraya dair kaleme aldığı *Zübdetü'l-İrfân* adlı eserin şerhidir. Çeşitli baskıları vardır. (İstanbul 1270/1854, 1287/1871) Eserin ilk baskısından sonra, şarih tarafından idgâm-ı kebîr konusunu ele aldığı kırk dokuz sayfalık Arapça bir ilave yazılmış, bu da *Lâhika li'ş-Şârihi'l-Bâisi'l-Fakîr fî Îzâhi Bâbi İdgâmi'l-Kebîr* adıyla neşredilmiştir.[105]

Dürr-i Yetîm: İmam Birgivî'nin (ö. 981/1573) tecvidle ilgili önemli risâlesidir. Birgivî Asıl adı Takiyyüddin Mehmed olup "Birgivî Mehmed Efendi" diye meşhur olmuştur. Tecvidle alakalı bu eseri iki varaklık bir risâle olup 974/1566 yılında telif edilmiştir. Eskicizâde'nin (ö. 1243/1828) yaptığı terceme (*Terceme-i Dürr-i Yetim*) ve tecvide dair diğer bazı risâlelerle birlikte basılmıştır.[106]

Tecvîd-i Edâiyye: Hamza Hüdâî'nin (ö. 1105/1694) tecvide dair çalışması olup eser üzerine tez çalışması yapılmıştır.[107]

Hırzü'l-Emânî: Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî'ye (ö. 591/1194) ait olan çalışma, *Şâtıbiyye* veya *Kaside-i Lâmiyye* adıyla da bilinmektedir.[108] Dânî'nin *et-Teysîr*'i üzerine manzum bir çalışma olan eser üzerine onlarca şerh yapılmıştır.

Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları,1992), 5/457.

[103] Yazar ve esere dair bk. Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/368.

[104] Bilgi için bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Harput Ulemasından Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*, ed. Enver Çakar, vd. (Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2016), 437-450.

[105] Geniş bilgi için bk. Reşat Öngören, "Molla Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/258-259.

[106] Yazar ve esere dair bk. Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191-193.

[107] Bk. Mahmut Hakkı Bayır, *Hamza Hüdâî ve Tecvidi Edâiyye İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

[108] Yazar ve eserle alakalı geniş bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, "Şâtıbî, Kâsım b. Firruh", *Türkiye Di-*

Nâzimetü'z-Zehr: Şâtıbî'ye ait olan ve 297 beyitten oluşan eser, Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Beyân fî ʻAddi Âyi'l-Kur'ân* adlı eserinin manzum halidir. Musa Cârullah ve Ali b. Muhammed ed-Dabbaʻ tarafından neşredilmiştir. Müellifin ilgili eserden atıfta bulunduğu beyit, söz konusu ilimle alakalı ulemanın gayret ve tedvin çabasını ifade eden 16. beyittir:[109]

ولما رأى الحفاظ اسلافهم عنوا بها دوَّنوها عن أولى الفضل والبر

Yine Şâtıbî'nin *Nâzımetü'z-Zehr* adlı eserin şerhlerinden olan *Levâmiʻu'l-Bedr*[110] adlı esere de bir yerde müellifin atfı vardır.

Akîletü Etrâbi'l-Kasâid: Mustafa Niyâzî, müellif ismi vermeden bu esere atıfta bulunmuştur. Bu eser Şatıbî'ye ait olup Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) Mushaf'ın imlâsına dair yazdığı *el-Mukniʻ* adlı eserin manzum halidir. Eser üzerine pek çok şerh yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Alemuddîn es-Sehâvî'nin *Kitâbü'l-Vesîle ilâ Keşfi'l-Akîle*, Ebû Bekir b. Abdülganî el-Lebîb'in *ed-Dürratü's-Sakîle fî Şerhi Ebyâti'l-Akîle*, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed el-Merdâvî el-Makdisî'nin *el-Müfîd fî Şerhi'l-Kasîd*, Burhâneddin el-Ca'berî'nin *Cemîletü Erbâbi'l-Merâsid fî Şerhi Akîleti Etrâbi'l-Kasâid*, İbnü'l-Kâsıh'ın *Telhîsu'l-Fevâid ve Takrîbu'l-Mütebâid* ve Molla Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Hibâtü's-Seniyye* adlı eseri.[111]

Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi münyetu'l-musallî: İbrahim b. Muhammed b. İbrahîm el-Halebî'nin (ö. 956/1549) Hanefî fıkhına dair eseri olup *ʻUmde*'nin kaynakları arasında yer alır. Müellif kıraat-i seb'a ile alakalı olarak hepsinin sahih ve caiz olduğunu ancak halk arasında okuma durumunda –gelişigüzel bir şekilde rivâyetlerin okunmamasıyla alakalı- dikkat edilmesine ilişkin bu esere atıfta bulunmuştur.[112]

Eser ismi vermeden atıfta bulunduğu isimler şunlardır:

Şâtıbiyye şârihlerinden İbnü'l-Kâsıh[113] (ö. 801/1399)

Mukaddime şârihlerinden Zekeriyya el-Ensârî[114] (ö. 926/1520)

Yine mukaddime şârihlerinden Isamuddîn Ahmed b. Mustafa Taşköprîzâde (ö. 968/1561)

Abdülvahid b. et-Tîn es-Sefâkusî (ö. 611/1214) Buhârî şârihi

İbnü'l-Hisâr, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Ensârî el-Hazrecî (ö. 620/1223)

---

yanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/376; Fatih Çollak, "eş-Şâtıbiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/377-379.

[109] Niyâzî Efendi, '*Umdetü'l-kârîîn*, 7.

[110] Bu şerh çalışması Osmanlı kıraat ve nahiv âlimi Abdullah Eyyûbî'ye (ö.1836) aittir. Bk. Ali Bulut, "Abdullah Eyyûbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 1/102-103.

[111] Geniş bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "el-Mukni", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/138.

[112] Niyâzî Efendi, *'Umdetü'l-kârîîn*, 9.

[113] Eserinin adı *Sirâcü'l-ḳârii'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî*'dir.

[114] Eserinin adı *ed-Dekâiku'l-muhkeme fî şerhi'l-Mukaddime*'dir.

Şâfiî ve dil âlimi olan Çârperdî'ye[115] (ö. 746/1346) eser ismi vermeden atıfta bulunmuştur.

SONUÇ

Mustafa Niyâzî Efendi, Osmanlının son döneminde yetişmiş, kıraat ve tecvid alanında eser ortaya koymuş değerli bir âlimdir.

Müellifin üç eserinden biri olan *'Umdetü'l-Kâriîn* adlı bu çalışma içerdiği konular itibarıyla hem tecvid hem de kıraat yönü olan bir çalışmadır. Haddizatında müellif, eserin yazılış amacını Hafs'ın kıraat vecihleri üzerine bina edildiğini söylese de eserin aynı zamanda önemli ölçüde tecvid konularını ihtiva eden yönü dikkat çekmektedir.

Mustafa Niyâzî'nin *'Umdetü'l-Kâriîn* adlı tecvid ve kıraat konularıyla mündemiç bu çalışmanın dili Osmanlıcadır. Müellif, eserinde konuları, sade ve anlaşılabilir bir üslûpla ele almıştır. Harflerin mahreç ve sıfatlarını izah ederken yaygın hatalara ilişkin örnekler vermek sûretiyle konuyu tavzih etmiştir. Diğer yandan çalışmanın baş tarafında eserde yapılan bazı yazım hatalarına ilişkin bilgilendirme adına tablo halinde bir sunum vardır.

Müellif, eserin girişinde Kur'ân'ın tevkifîliği, cem' ve istinsah faaliyetlerine ilişkin bilgilere yer verir. Konunun devamında bazı kelimelerle ilgili kıraat imamlarının görüşlerini aktarır. Konuları ele alırken faydalandığı eserlerden bahsederken bazen müellif ismini verirken bazen de sadece eser ismiyle yetinir. Bunun yanında eser ve müellifin adını beraber zikrettiği de olur. Diğer taraftan çalışmaya genel olarak bakıldığında bir tecvid risâlesine göre biraz hacimli, müstakil bir kıraat çalışmasına göre ise muhtasar bir görüntü arzeder.

Osmanlı dönemi telif eserlerinin karakteristik özelliği olan İbnü'l-Cezerî ve Şatibî'yi referans kabul etme durumu bu eser için de geçerlidir. Zira hemen her konuda iki isimden birine mutlaka atıfta bulunmuştur. Eseri benzerlerinden ayıran önemli özelliği, ne müstakil bir tecvid ne de tamamen kıraat alanında yapılmış bir çalışmadır; her iki alanı da bir araya getiren bir çalışma niteliğindedir. Aynı şekilde eserin ele aldığı konular ağırlıklı olarak Hafs rivâyeti üzerine kurgulansa da diğer kıraatlere de yer verildiği görülmektedir.

Risâlede ele alınan konuların –normal bir eserle mukayese edildiğinde– sistematik olmadığı görülür. Ancak ele aldığı konular, verdiği örnekler ve refere ettiği kaynaklar sayesinde çalışma nitelikli hale gelmiş; bu anlamda

[115] Geniş bilgi için bk. Mehmet Şener, "Çârperdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/230-231.

müellifin başta ifade ettiği eserin telif sebebini dolduracak düzeye geldiğini söylemek mümkündür.

Diğer yandan eser metodolojik anlamda yakın geçmişindeki –Osmanlı Dönemi- eserlerle mukayese edildiğinde kendine özgü bir yapısı ve metodunun olduğu görülmektedir. Bu anlamda Mağnisî'nin (ö. 1000/1592) eseri daha ziyade *Mukaddime*'nin bir şerhi niteliğinde olması bakımından belli bir sistematiğe sahipken Mustafa Niyâzî'nin eseri için aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Ancak Hamza Hüdâî'nin *Tecvîd-i Edâiyye*'sine içerik ve sistematik açısından benzediğini de söylemekte yarar vardır.

Eserde kullanılan kaynaklara bakıldığında hem zengin bir kaynakça hem de farklı alanlardan bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Nitekim müellif, çalışmasında Kur'ân ilimleri, kıraat ve tecvid gibi alanlara ait eserlerin yanında fıkıh ve dile dair çalışmalara da yer vermiştir.

Sonuç olarak Mustafa Niyâzî Efendi'nin ağırlıklı olarak tecvid ve kısmen de kıraat konularının usta bir şekilde ele alındığı bu eser, ismiyle müsemma 'Umdetü'l-Kâriîn/Kur'ân okuyucuları için vazgeçilmez bir kaynak; Tezkiratü'l-Mukriîn/Kur'ân ve kıraat okutan hocalara da hatırlatıcı bir el kitabı niteliğinde faydaya medar bir çalışmadır.

KAYNAKÇA

Abdu'l-Ali el-Mes'ul. *Mustalahâti 'ilmi'l-kırââti'l-Kur'âniyye vemâ yeteallak bihî*. Kahire: Daru's-Selâm, 2007.

Abdulfettâh Abdulganî el-Kâdî. *el-Vâfî fî şerhi'ş-Şâtıbiyye*. Cidde: Mektebe Suâdî, 1999.

Abdülfettah Seyyid Acemi el-Mersafî. *Hidâyetül-kâri ilâ tecvîdi kelâmil-bâri*. Medine: Mektebe Tayyibe, ts.

Abdulvahid b. Muhammed b. Ali b. Ebis-Sedâd el-Mâlikî. *ed-Dürrun-nesîr vel-azbil-munîr*. Thk. Ahmed Abdullah el-Mukrî. Cidde: Daru'l-Fünûn, 1990.

Ahmed Mahmûd Abdus-Semi el-Hafeyân. *el-Vâfî fî keyfiyyeti tertîlil-Kurânil-Kerîm*. Beyrut: Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

Akdemir, Mustafa Atilla. "Harput Ulemasından Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eseri". *F.Ü. Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Harput'a Değer Katan Şahsiyetler Sempozyumu*. ed. Enver Çakar vd. 437-450. Elazığ: Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2016.

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kıraat Âlimleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed. *el-Minehu'l-fikriyye fî şerhi'l-mukaddimeti'l-Cezeriyye*. Thk. Üsâme Atâyâ. Dımeşk: Darul-Gavsân liddirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012.

Altıkulaç, Tayyar. "Bennâ, Ahmed. b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 5/457-458. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Altıkulaç, Tayyar. "el-Mukni'". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/138-139. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Arslan, Durmuş. "Kıraat İlminde İcazetname Geleneği ve Bir İcazetname Örneği". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2003), 291-317.

Atiyye Kâbil Nasr. *Gayetü'l-mürîd fi 'ilmi't-tecvîd.* Riyad: Mektebü'l Haremeyn, 1989.

Bayır, Mahmut Hakkı. *Hamza Hüdâî ve Tecvidi Edâiyye İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Benli, Abdullah. *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*. Kayseri: Tezmer, 2015.

Bulut, Ali. "Abdullah Eyyûbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/102-103. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 2001.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'ân Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.

Çetin, Abdurrahman. "Şâtıbî, Kâsım b. Firruh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 38/376-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Çollak, Fatih. "eş-Şâtıbiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 38/377-379. İstanbul: TDV Yayınları 2010.

Dağcı, Şamil. "Osmanlı Dönemi Kaynaklarında Yer Alan İspirli Âlimler". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29/1 (2008), 23-42.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ.* Thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan. Amman: Dâru Ammar, 2007.

Dânî, Ebû Amr Osman b. Said. *et-Tahdîd fi'l-itkâni ve't-tecvîd*. Thk. Ganim Kadduri el-Hamed. Amman: Dâru Ammar, 1421/2000.

Devserî, İbrahim b. Saîd. *Muhtasaru'l-ibârât li mu'cemi mustalahâti'l-kırâât*. Riyad: Dâru'l-Hadara, 1429/2008.

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ülke Yayınları, 1994.

Ebû Dâvûd es-Sicistânî. es-Sünen. nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: y.y., 1409/1988.

Efendi, Mustafa Niyâzî. ʻ*Umdetü'l-Kâriîn ve tezkiratü'l-mukriîn*. İstanbul: Şirketi Sahafiyye Osmâniyye, 1320.

Efendi, Mustafa Niyâzî. *Senedü'l-huffâz*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 30.

Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-i Aşere.* Ankara: DİB Yayınları, 2018.

Fırat, Yavuz. "Kırâat İlmi ve Tarikler". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2011), 37-55.

Gök, Mustafa. *Ahmed b. Muhammed Mağnisî'nin Terceme-i Cezeri İsimli Eserinin Tecvid Literatüründeki Yeri.* Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Halil b. Ahmed, Ebû Abdirrahmân el-Ferâhidî. *Kitâbü'l-ʻAyn*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed. *en-Neşr fi'l-kırââti'l-ʻaşr*. Thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tantâ: Daru's-Sahabe li't-Türâs, 2014.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââti'l-ʻaşr*. Thk. Muhammed Temîm ez-Zuʻbî. Medine: Mektebetü Daru'l-Hudâ, 1994.

İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Şemsuddîn Muhammed. *et-Temhîd fî ʻilmi't-tecvîd*. Thk. Ganim Kaddurî Hamed. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.

İsfehânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah b. İshak. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1974.

Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri,* İstanbul: İFAV Yayınları,1996.

Mağnisî, Ahmed b. Muhammed. *Terceme-i Cezerî*. By. Dâru't-Tıbâati'l-Âmire,1280.

Mahmud Halil el-Husarî. *Ahkâmü kırââti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2006.

Mekkî b. Ebî Tâlib. *er-Riâye li tecvidi'l-Kırâeti ve tahkîki lafzi't-tilâveh*. Thk. Ahmed Hasan Ferhat. Amman: Dâru Ammâr, 1996.

Mersafî, Abdülfettah Seyyid Acemi. *Hidâyetü'l-kâri ilâ tecvîdi kelâmi'l-bâri*. Medine: Mektebe Tayyibe, ty.

Muhammed b. Sîdî Muhammed el-Emîn. *el-Vecîz fî hükmi tecvîdi'l-kitâbi'l-ʻazîz*. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hıkme, 2002.

Muhammed İbrâhim Sebsebî. *en-Nefehâtü'l-âtıre fî cem'i'l-kırââti'l-aşri'l-mütevâtire*. Dımeşk: Dârü'l-Gavsâni li'd-Dirasâti'l-Kur'âniyye, 2004/1425.

Muhammed Mekkî. *Nihâyetü kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd*. By. Mektebetü Safâ, 1990.

Müslim, Ebu'l-Huseyn Neysâbûrî. *el-Câmi'us-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî. Beyrut: 1374/1974.

Nusret, Mehmet. *Tarihçe-i Erzurum*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.

Öngören, Reşat. "Molla Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/258-259. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.

Özalp, Ömer Hakan. *Erzurumlu Yeşilzâde Mehmed Efendi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999.

Özcan, Tahsin. Saçaklızâde Mehmed Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/368. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Öztürk, Hayrettin. "Kur'an-ı Kerîm Kıraatinde Dâd (ض) Harfi: Mahreci ve Sıfatları" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2018), 41-67.

Pakdil, Ramazan. *Talim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.

Saçaklızâde, Muhammed b. Ebi Bekr Mar'aşî. *Cühdü'l-mukill*. Thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed. Ammân: Dâru Ammâr, 2008.

Şener, Mehmet. "Çârperdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/230-231. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.

Yüksel, Emrullah. "Birgivî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/191-193. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Ekler

Risâleden Örnek Sayfalar:

عمدة القارئين

ناشری

اشبو رسالهنك مندرجاتی حفصك روايتيله عاصم حضرتلرينك قرائتی حقنده اولوب ارضروم علماسندن شيخ القرآء سيد مصطفی نيازی افندينك اثريدر غايت تصحيحنه دقت اولنهرق معارف نظارت جليلهسنك ١٦ جمادیالاولی سنه ١٣٢٢ وفی ١٧ تموز سنه ١٣٢٠ و ٤٤٢ و ٧٧٤ نومرولی رخصتنامهسيله طبع اولنمشدر

مهرسز نسخهلر ساختهدور

درسعادت

جنبرلی طاش جوارنده وزيرخانی اتصالنده (شركت صحافيه عثمانيه) مطبعهسنده طبع اولنمشدر

١٣٢٠

مقدمه

ومن الله التوفيق قرآن كريم وفرقان حكيمك لوازمندن اشبو رساله‌يى باعث تأليف اولدركه امام المسلمين خلدالله خلافته وابد بالعدل والنصر سلطنته حضرتلرينه منسوب بلاد اسلاميه وممالك سائره‌ده كائن ملت اسلامك قسم اعظمى قرآءسبعه‌دن عاصم رحمه‌اللهك قرائتى راوى ثانيسى حفص حضرتلرينك روايتيله اختيار اولنلردر انك روايتنده اماله تسهيل واختلاس حركه وحرف مع الحركه اشمام وجهرى وبونلرك امثالى لفظ واداسنده غرابت وصعوبت اولان كلمات قراء سائره‌نك راويلرينك روايتنه نسبتله غايت آز بلكه وجوه مذكوره‌نك بعضيلرى انك روايتنده غير مأخوذ وروايتنده بكماله متقن اولمغله اكا متابعتده سهولت اولديغى اجلدن ومع ذلك مشار اليهك بتمامها روايتندن اكثر ناسك معلوماتى منعدم وتحصيلندن بكا احتياجلرى شديد اولديغندن قرآن كريمه عاجزانه برخدمت واخوان دينه علم اجاليسنى باليان معاونتله آلت خير ومظهر دعا اولمق اميديله بتوفيقه تعالى علم قرآنده مشهور ومتعارف كتب قرائتدن مسائلى مع التدقيق اخذ وجمع ايدرك ديباجه‌سنده احكام قرائك توقيفى اولان مسائلى وانك ذيلنده اصحاب كرام رضى‌الله عنهم حضراتنك وآنلردن علم قرآنى آخذ بعض كبار تابعينك بالاجتهاد مصاحف شريفه‌لرده معاملاتى وانك مابعدنده قرآن كريمك اصول ابواب قواعدندن استعاذه وانك امثالى بعض مسائل مهمه‌يى وبعدها مقصوده شروع ايدرك حفص كوفى حضرتلرينك وجه واحد روايتنى اندنصكره ايكى يااوچ وجهى اولان كلمات قرآنيه‌يى بأسرها وتمامها تعيين وتعداد ايليوب فذلكه سنده وجه واحد ووجهين ووجوه ثلثه‌نك هربرلرينك عددلرينى بعد التعيين بمجموعى اوتوز التى كلمه اللى سكز وجهه بالغ اولديغنى ورساله‌نك صدر ثانيسنده تالى يه اهم والزم مسائل متفرقه‌يى تحرير وبيان ايله بعنايته تعالى ختم اولندى

ختم الله امورنا كلها

بالخير

م